

Masterthesis

Arbeid, zorg en welzijn: beleid en interventies

Integreren op de arbeidsmarkt...pardon?!

Kwalitatief onderzoek naar de rol van de sociale netwerken en het menselijk kapitaal van jongvolwassen vluchtelingen bij hun integratie op de arbeidsmarkt

Paula Prinsen, 3210545

Juli, 2009

Afstudeerbegeleider: W.A.W. de Graaf

Tweede beoordelaar: C.H.C.J. van Nijnatten

Faculteit Sociale Wetenschappen

Universiteit van Utrecht

Integreren op de arbeidsmarkt...pardon?!

Kwalitatief onderzoek naar de rol van de sociale netwerken en het menselijk kapitaal van jongvolwassen vluchtelingen bij hun integratie op de arbeidsmarkt

Paula Prinsen

Juli, 2009

Voorwoord

Voor u ligt de masterthesis 'Integreren op de arbeidsmarkt...pardon?!'. Met deze thesis sluit ik de master 'Arbeid, zorg, welzijn: beleid en interventies', gevolgd aan de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit van Utrecht, af. Ik ben deze master gaan volgen na mijn HBO-opleiding Maatschappelijk Werk en Dienstverlening omdat ik graag meer theoretische verdieping wilde. Daarnaast miste ik tijdens het afstudeerproject van laatstgenoemde opleiding de methodische vaardigheden die van een onderzoek een 'echt' onderzoek maken. Tijdens deze master heb ik die verdieping gekregen en heb ik mijn methodische vaardigheden kunnen verbeteren.

Aan het begin van de master kreeg ik de mogelijkheid om een afstudeerthema te kiezen. Ik koos voor 'sociaal kapitaal en participatie' aangezien ik verwachtte daar mijn interesse goed in kwijt te kunnen. Al tijdens de opleiding Maatschappelijk Werk en Dienstverlening steeg mijn interesse in het welzijn van vluchtelingen. Ik kwam in contact met een aantal krachtige vluchtelingen die in Nederland opliepen tegen bureaucratische barrières. Het masterproject was voor mij een goede gelegenheid om me verder te verdiepen in deze doelgroep. Mijn affiniteit met vluchtelingen en interesse in de rol van sociale netwerken hebben uiteindelijk geleid tot het onderwerp van deze scriptie.

Dit onderzoek had ik niet uit kunnen voeren zonder de medewerking die werd verleend door Aalsen Everts van VluchtelingenWerk Midden-Nederland. Ik wil hem bedanken voor zijn enthousiasme in het meedenken en ondersteunen van dit onderzoek en de deuren die hij heeft geopend waardoor ik toegang had tot de respondenten. De grootste eer gaat echter uit naar de vluchtelingen die belangeloos hebben meegewerkt aan dit onderzoek. Ik wil ze oprecht bedanken voor hun tijd en openhartigheid waardoor inzicht kon worden verkregen in hun situatie. Verder wil ik de medewerkers van het Ex-AMA team, VluchtelingenWerk Utrecht en VluchtelingenWerk De Ronde Venen bedanken voor het werven van de respondenten, hun mededeelzaamheid in de interviews en voor de tijd en ruimte die ze voor mij beschikbaar hebben gesteld. De medewerkers van Reïntegratiebedrijf Fourstar, Bureau Inburgering en het UAF wil ik bedanken voor hun kennis over en ervaringen met de doelgroep die zij met mij hebben gedeeld. Voor de kritische feedback en prettige samenwerking wil ik mijn begeleider Willibrord de Graaf en medestudenten Lieke van Houtum en Fleur Hartman bedanken. Tot slot wil ik mijn ouders bedanken die altijd voor mij klaar hebben gestaan en mij hebben gesteund bij alle keuzes die ik heb gemaakt. Met veel plezier en interesse heb ik aan dit onderzoek gewerkt en ik hoop dat u het met evenveel plezier zult lezen.

Paula Prinsen

Utrecht, juli 2009

Inhoudsopgave

<u>1. Inleiding</u>	6
<u>2. Theoretische verkenning</u>	8
2.1 Vluchteling, asielzoeker, vreemdeling, ama of pardonner?.....	8
2.2 Maatschappelijke context.....	9
2.3 Theoretisch kader.....	11
2.4 ‘Human-’ en ‘social capital’, hulpmiddel voor arbeidsintegratie?	14
2.4.1 ‘Human capital’	14
2.4.2 ‘Social capital’	17
2.5 Samenvatting.....	22
<u>3. Probleemstelling en methodische verantwoording</u>	24
3.1 Probleemstelling.....	24
3.1.1 Definities begrippen	25
3.1.2 Verwachtingen.....	26
3.2 Doelstelling onderzoek & relevantie.....	26
3.3 Methode van onderzoek.....	27
3.4 Situering en werving respondenten.....	28
<u>4. Onderzoeksbevindingen</u>	30
4.1 Algemene gegevens.....	30
4.1.1 Respondenten.....	30
4.1.2 Maatschappelijke en institutionele context.....	31
4.2 Menselijk kapitaal.....	37
4.2.1 School en werkervaring in herkomstland.....	37
4.2.2 Inburgering, school, opleiding in gastland.....	38
4.2.3 Werkervaring in gastland.....	40
4.2.4 Faciliterende of belemmerende factoren.....	41
4.3 Sociaal kapitaal.....	43
4.3.1 Sociale netwerken.....	43
4.3.2 Geboden steun	47
4.4 Institutionele hulpbronnen	52

<u>5. Conclusie & discussie</u>	<u>55</u>
5.1 Menselijk kapitaal en netwerken	55
5.2 De bredere context	57
5.3 Koppeling theoretische noties	58
5.4 Beperkingen van het onderzoek	60
<u>6. Literatuurlijst</u>	<u>61</u>
<u>Bijlagen</u>	<u>64</u>

1. Inleiding

‘Meer dan de helft van de in Utrecht wonende jongvolwassenen die een verblijfsvergunning hebben gekregen vanwege het generaal pardon, werkt of studeert. Van de gehele groep ‘pardonners’ in de stad is eenderde zelfredzaam. Utrecht verwacht dat aan het eind van het jaar, als alle ‘pardonners’ zijn gehuisvest, de meesten niet afhankelijk zijn van een uitkering’ (Huisman, 2009).

‘Mensen met een generaal pardon succesvol’ is de krantenkop boven bovenstaand artikel uit De Volkskrant (08 april 2009). Een positief bericht en dat terwijl volgens tegenstander van het generaal pardon VVD-kamerlid Henk Kamp het generaal pardon Nederland 6 miljard euro zou kosten omdat meer dan de helft van de pardonners een beroep zou doen op de bijstand.

Op 15 juni 2007 is de pardonregeling in werking getreden en hebben ongeveer 26.000 asielzoekers een pardonvergunning gekregen (VluchtelingenWerk Nederland, 2009a). De regeling is bedoeld voor vreemdelingen die voor 1 april 2001 een asielaanvraag hebben ingediend en nog altijd in Nederland zijn (IND, 2007). Het VluchtelingenWerk Nederland komt op voor de rechten van asielzoekers en vluchtelingen en helpt laatstgenoemden met het opbouwen van een nieuw bestaan in Nederland. Na de invoering van de pardonregeling, als het succesvolle resultaat van jarenlang hard werken, actievoeren en lobbyen, staat het VluchtelingenWerk voor een nieuwe missie; de pardonners bij te staan bij hun inburgering en integratie. Mensen met een pardonvergunning hebben vrije toegang gekregen tot de arbeidsmarkt. In het verleden is de integratie van vluchtelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt echter problematisch gebleken; de arbeidsparticipatie lag op een laag niveau en de werkloosheid was hoog (RWI, 2003). Vooral vluchtelingen die na de eeuwwisseling naar Nederland zijn gekomen, komen moeilijk aan het werk (Sprangers, Nicolaas, Zorlu & Hartog, 2005). Onder sommige vluchtelingengroepen is het aandeel werkenden van de beroepsbevolking minder dan dertig procent (Klaver, Odé & Gent, 2006). Vluchtelingen ervaren problemen bij het verkrijgen van banen die aansluiten bij hun vaardigheden en kwalificaties (Colic-Peisker & Tilbury, 2006). Arbeidsparticipatie, als belangrijke doelstelling van het Nederlandse beleid (Miljoenennota, 2008), kan voor pardonners dan ook moeilijk zijn om in praktijk te brengen. Terwijl van vluchtelingen actieve participatie wordt verlangd heeft de langdurige asielprocedure ertoe geleid dat ze gedurende een lange periode inactief zijn geweest (RWI). In afwachting van hun verblijfsvergunning hebben ze jarenlang niet deel kunnen nemen aan het maatschappelijk leven en hebben als asielzoekers jaren van hun leven in het asielzoekerscentrum door moeten brengen in passiviteit en isolatie. Deze groep heeft dan ook geen vaardigheden op de Nederlandse arbeidsmarkt op kunnen doen (Ghorashi, 2005). ‘Mensen die al jaren in Nederland in een uitzichtloze situatie verkeerden, zonder paspoort, status, werk of verblijfsvergunning, moeten ineens deelnemen aan de Nederlandse samenleving’

(VluchtelingenWerk Nederland, 2008, p. 8). Die stap kan door langdurig inactieve vluchtelingen mogelijk niet in één keer worden gemaakt.

Aandacht voor de participatie van vluchtelingen is van maatschappelijk belang gezien de enerzijds grote instroom van mensen met een pardonvergunning op de arbeidsmarkt en anderzijds de problematisch gebleken arbeidsintegratie van vluchtelingen in het verleden. Daarnaast heeft zich een verschuiving in het publieke en politieke debat voorgedaan vanuit de veronderstelling dat de integratie heeft gefaald en dat er 'hardere' maatregelen noodzakelijk zijn (Graaf & Zenderen, 2009). Volgens Graaf en Zenderen kan het idee dat de integratie heeft gefaald bijdragen aan de stigmatisering en sociale exclusie¹ van jonge migranten. Mogelijk zullen ook vluchtelingen hier last van ondervinden. Voor het slagen van de integratie van allochtonen worden arbeidsdeelname en inkomensverwerving vaak bepalend geacht (Kruisbergen & Veenman, 2002). Klaver et al. zien werk als een doeltreffend middel voor integratie. Het biedt mensen een structuur en geeft ze het gevoel een rol te spelen in de maatschappij. Werk is meedoen, je gewaardeerd voelen, uit huis komen, nieuwe vrienden maken en trots zijn (VluchtelingenWerk Nederland, 2008).

Aangezien de groep pardonners pas sinds 2007 bestaat is er nog maar weinig onderzoek naar deze doelgroep gedaan en is er een gebrek aan kennis over de factoren die een rol kunnen spelen bij hun integratie op de arbeidsmarkt. Er is dan ook meer inzicht gewenst in de faciliterende en beperkende factoren die een rol spelen bij het arbeidsintegratieproces van mensen die langdurig in de asielprocedure hebben gezeten en de wijze waarop ondersteunend beleid hieraan een positieve bijdrage kan leveren.

Dit onderzoek zal enige inzichten verschaffen in de factoren die de arbeidsintegratie van pardonners beïnvloeden. Aan de hand van een literatuurstudie en kwalitatief empirisch onderzoek zal een antwoord worden gegeven op de vraag wat de rol van de sociale netwerken van jongvolwassen vluchtelingen is, naast hun menselijk kapitaal, bij hun integratie op de arbeidsmarkt. In het volgende hoofdstuk zal de theoretische achtergrond worden geschetst die uiteindelijk heeft geleid tot de formulering van de centrale vraag. In hoofdstuk 3 wordt de probleemstelling en methodische verantwoording van dit onderzoek omschreven. In hoofdstuk 4 komen vervolgens de resultaten van het onderzoek aan bod waarna in hoofdstuk 5 het geheel met een conclusie en discussie zal worden afgesloten en een antwoord op de centrale vraagstelling zal worden geformuleerd.

¹ Zij die sociaal uitgesloten zijn hebben te maken met diverse beperkingen en belemmeringen die ervoor zorgen dat ze geïsoleerd zijn van de 'mainstream of society' (Gilbert, 2004, p. 67).

2. Theoretische verkenning

In dit hoofdstuk wordt bestaande literatuur over de arbeidsintegratie van vluchtelingen geanalyseerd. Het doel is niet om een allesomvattend beeld te schetsen van de factoren die een rol spelen bij de arbeidsintegratie van vluchtelingen. Het doel is wel om inzicht te verschaffen in de wijze waarop individuele en maatschappelijke factoren steun kunnen bieden aan vluchtelingen bij het proces van integratie op de arbeidsmarkt en wat er aan bij kan dragen dat dit proces wordt bevorderd, dan wel wordt belemmerd. Er zal allereerst een beschrijving worden gegeven van relevante begrippen. Vervolgens zal de maatschappelijke context worden geschetst waarbinnen de aandacht voor de arbeidsintegratie van vluchtelingen zich afspeelt. Daarna zal er een theoretisch kader worden beschreven waarin de relevantie van de sociaal kapitaal theorie, in relatie tot de arbeidsintegratie van vluchtelingen, naar voren komt. Vervolgens zal er een analyse worden gegeven van de faciliterende en beperkende factoren ten aanzien van dit proces.

2.1 Vluchteling, asielzoeker, vreemdeling, ama of pardonner?

De begrippen ‘vluchteling’, ‘asielzoeker’ en ‘vreemdeling’ worden in de literatuur vaak door elkaar gebruikt. Toch zijn de definities van deze begrippen wel degelijk verschillend. Er zal dan ook worden beschreven wat er onder deze begrippen wordt verstaan teneinde de toepassing ervan in het vervolg van dit hoofdstuk te verduidelijken. Daarnaast zullen de begrippen ‘alleenstaande minderjarige asielzoeker’ en ‘pardonner’ worden verduidelijkt en zal het verband worden gelegd met eerder genoemde begrippen.

Een vluchteling is ‘iemand die in zijn thuisland gegronde vrees heeft voor vervolging. [...] In Nederland krijgt hij een asielvergunning en de garantie dat hij niet wordt teruggestuurd naar zijn eigen land. Verder krijgt hij een aantal bijzondere rechten, zoals toegang tot de arbeidsmarkt. Dat stelt hem in staat een nieuw bestaan op te bouwen.’ (VluchtelingenWerk Nederland, 2009b). De IND (2009a) beschrijft een vluchteling als een asielzoeker van wie is vastgesteld dat hij gegronde redenen heeft om in zijn land van herkomst te vrezen voor vervolging vanwege: ras, godsdienst, nationaliteit, politieke overtuiging of het behoren tot een bepaalde groep. Pas op het moment dat een asielzoeker wordt erkend als vluchteling, staat vast dat hij of zij daadwerkelijk vluchteling is.

Het VluchtelingenWerk Nederland (2009b) beschrijft een asielzoeker als iemand die in zijn eigen land vervolgd kan worden, waarbij hij de bescherming van een ander land in roept. Dit land gaat na of de asielzoeker valt onder het Vluchtelingenverdrag door middel van een asielprocedure. Geregistreerde asielzoekers zijn dus immigranten die toe zijn gelaten tot het gastland en wachten op een beslissing ten aanzien van het asielverzoek (Hartog & Zorlu, 2009).

Een vluchteling is per definitie een vreemdeling (VluchtelingenWerk Nederland, 2009b). Een vreemdeling heeft niet de Nederlandse nationaliteit en wordt ook niet op grond van een wettelijke bepaling als Nederlander behandeld (IND, 2009). Vluchtelingen en asielzoekers zijn dus eigenlijk bijzondere categorieën vreemdelingen.

Alleenstaande minderjarige asielzoekers oftewel ama's zijn jonge asielzoekers die alleen naar Nederland komen (IND, 2009b). Voor hen geldt dezelfde procedure als voor alle andere asielzoekers. Maar bij een negatieve beslissing op hun asielaanvraag mogen zij vaak tot hun achttiende in Nederland blijven. Dit is alleen het geval als ze in het land van herkomst niet goed opgevangen worden. Volgens de IND hebben ama's, in de tijd dat ze in Nederland wonen, recht op onderwijs van de Nederlandse overheid. Na hun achttiende hoeven echter niet alle ama's terug naar hun herkomstland. 'Als een ama vijftien jaar of jonger was toen hij asiel aanvroeg, dan woont hij al drie jaar of langer in Nederland op het moment dat hij achttien wordt' (IND, 2009b). De redenatie volgens de wet is dat hij op dat moment al zo gewend is aan het leven in Nederland dat hij in Nederland mag blijven. Deze ama's krijgen dan een verblijfsvergunning voor 'voortgezet verblijf'. Deze juridische positie van ama's maakt dat het van belang is om onderscheid te maken tussen de definities 'asielzoeker' en 'alleenstaande minderjarige asielzoeker'.

Als laatste is er het begrip 'pardonner'. Pardonners zijn vluchtelingen die voor 1 april 2001 een asielaanvraag hebben ingediend, nog altijd in Nederland zijn en na 15 juni 2007 een pardonvergunning hebben gekregen. Deze bijzondere groep vluchtelingen heeft de kans om een nieuw bestaan in Nederland op te bouwen. In principe staat de groep pardonners in deze theoretische verkenning centraal. Echter doordat deze groep pas sinds kort bestaat is er nog weinig kennis over deze groep beschikbaar. Dit heeft ertoe geleid dat de groep vluchtelingen in Nederland het uitgangspunt vormt voor deze theoretische verkenning. Ook de groep ama's komt hierbij aan bod aangezien een grote kans bestaat dat zij in Nederland mogen blijven doordat zij al drie jaar in Nederland zijn of doordat zij in aanmerking zijn gekomen voor de pardonregeling.

2.2 Maatschappelijke context

Diverse maatschappelijke, sociale en politieke veranderingen hebben hun invloed op het beleid en de mogelijkheden ten aanzien van de arbeidsintegratie van vluchtelingen. De 20^e eeuw is getuige van enorme bewegingen van mensen uit diverse landen door oorlog, natuurrampen, de economische situatie en politieke conflicten (Ghorashi, 2005). Uit cijfers van het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA, 2009) blijkt dat er rond 1998 een piek was in het aantal asielzoekers dat instroomde in de centrale opvang. Het ging toen om een aantal van 42.019 asielzoekers. Ter vergelijking: in 2008 waren het er 14.632. Daarnaast vormen ama's sinds eind jaren '80 eveneens een

groeïende groep (Snijders & Wel, 1995). Hierdoor is de interesse in vluchtelingen, zowel in de media als onder wetenschappers, gestegen.

Zoals in de inleiding al is beschreven is op 15 juni 2007 de Regeling ter afwikkeling nalatenschap oude Vreemdelingenwet, oftewel de pardonregeling, in werking getreden (IND, 2009a). Deze regeling verleent vreemdelingen, die voor 1 april 2001 een eerste asielaanvraag hebben gedaan, onder bepaalde voorwaarden een verblijfsvergunning. Het doel van de pardonregeling is om een einde te maken aan de jarenlang durende procedures die de nalatenschap zijn van de oude Vreemdelingenwet. Door asielzoekers een pardon te verlenen wordt hun onzekerheid over de uitkomst van het asielverzoek weggenomen (VluchtelingenWerk Nederland, 2009a). Na het verkrijgen van een verblijfsvergunning kan een vreemdeling op zoek gaan naar werk. Een verblijfsvergunning is een cruciaal document voor het verkrijgen van een baan, deelname aan educatie, het hebben van verzekeringen etc. (Profacity, 2008).

Zolang een vluchteling nog in de asielprocedure zit, is hij asielzoeker. Asielzoekers hebben in Nederland geen vrije toegang tot de arbeidsmarkt. Een asielzoeker mag alleen kortdurend werk verrichten, dat wil zeggen niet meer dan 24 weken per jaar. Een werkgever die een asielzoeker in dienst wil nemen moet eerst een tewerkstellingsvergunning aanvragen. Dit kan pas op het moment dat een vluchteling gedurende zes maanden in Nederland verblijft (VluchtelingenWerk, 2009a). Asielzoekers die zestien jaar en ouder zijn en nog in procedure zitten mogen vanaf 26 juli 2002 niet meer dan 26 weken per jaar werken (Nidos, 2009). Ook dit kan alleen als UWV WERKbedrijf (voorheen CWI) een tewerkstellingsvergunning heeft verstrekt aan de werkgever. Volgens de RWI (2003) kunnen de administratieve handelingen, die gepaard gaan met de aanvraag van een tewerkstellingsvergunning, voor werkgevers een reden zijn om niet van deze mogelijkheid gebruik te maken. Asielzoekers krijgen weinig mogelijkheden om activiteiten, zoals educatie, werk of taalles, te ondernemen. Toegang tot school is echter van belang omdat het kan helpen de taal te leren en een succesvolle toekomst tegemoet te gaan (Jones & Kemp, 2006). Alleen minderjarige asielzoekers hebben in de asielprocedure recht op onderwijs. Voor meerderjarige vluchtelingen wordt de participatie in de samenleving belemmerd. Smets en ten Kate (2008) stellen dat vluchtelingen zich bevinden in een 'waiting room situation'. Ze verspillen de meest effectieve jaren van hun leven in het asielzoekerscentrum, in isolatie en passiviteit (Ghorashi). De relatief hoge leeftijd waarop vluchtelingen, ten gevolge van het strenge asielbeleid, voor het eerst de Nederlandse arbeidsmarkt betreden kan worden gezien als een belemmering voor succesvolle integratie (RWI).

Het strenge asielbeleid blijkt eveneens uit de invoering van een aantal wetten in de jaren '90 om de illegaliteit te bestrijden. Het bezit van een sofi-nummer werd verbonden aan een geldige verblijfsvergunning, wat tewerkstelling voor illegalen zeer moeilijk maakt (Gysel, 2002). Volgens Cunliffe en Bahiraey (2006) worden er aan de vluchtelingenpopulatie beperkingen opgelegd ten aanzien van hun arbeidsparticipatie uit angst dat het toestaan van werk wordt gezien als een 'pull-factor' dat mensen van buitenaf aantrekt. Ook Ghorashi meent dat het strenge Nederlandse asielbeleid

een gevolg is van de angst dat een minder streng beleid asielzoekers aanmoedigt om naar Nederland te komen. Daarnaast merken Schedler en Glastra (2000) op dat de scherpe toon in het debat over het asielbeleid samenhangt met de vorming van een etnische onderklasse, de groei van Moslimfundamentalisme en de (on)betalbaarheid van de verzorgingsstaat.

Het overheidsbeleid in Nederland ten aanzien van vluchtelingen is tegenstrijdig te noemen. De Nederlandse verzorgingsstaat maakt vluchtelingen in de asielzoekerscentra eerst afhankelijk van de staat (Ghorashi) waarna wordt verwacht dat, als een verblijfsstatus wordt verleend, ze actief deel gaan nemen aan het maatschappelijk leven en op eigen benen gaan staan. Een doelstelling van het kabinet, zoals weergegeven in de Miljoenennota (2008), is het substantieel verhogen van de arbeidsparticipatie. Van 70% in 2008 moet de arbeidsparticipatie groeien naar 80% in 2016. Het beleid ten aanzien van werkloosheid is verschoven van passief naar actief beleid en nadruk op eigen verantwoordelijkheid en sociale inclusie (Gilbert, 2004). Deze trend wordt ook wel omschreven als de verschuiving van 'welfare to workfare'. Het beleid is gericht op het tegengaan van exclusie van kwetsbare groepen van de arbeidsmarkt. Doordat pardonners jarenlang echter beperkte mogelijkheden hebben gehad om betaald werk te verrichten hebben ze een gat in hun cv. Het beleid, tot het reduceren van het recht op werk, werkt volgens Phillimore en Goodson (2005, p. 1717) 'counter-productive' aangezien dit leidt tot uitsluiting van vluchtelingen van de arbeidsmarkt en daarmee tot sociale exclusie. Het Nederlandse asielbeleid zelf zorgt op deze manier voor problemen die niet zomaar kunnen worden opgelost.

Volgens het CBS (2008) biedt deelname aan betaalde arbeid mogelijkheden voor emancipatie door opbrengsten van materiële (inkomen) en immateriële (maatschappelijke erkenning en zelfrespect) aard. Betaalde arbeid biedt directe mogelijkheden voor sociale integratie door ontmoetingskansen en interactie tussen bevolkingsgroepen op de werkvloer. Vluchtelingen kunnen slechts in beperkte mate gebruik maken van deze mogelijkheden gezien de belemmeringen die zij ervaren bij het betreden van de arbeidsmarkt. Mogelijk kunnen netwerken steun bieden aan vluchtelingen ten aanzien van hun arbeidsintegratie. Field (2008) benadrukt dat marginalen moeten investeren in hun netwerken om overlevingsstrategieën te ontwikkelen. Het idee dat netwerken waarde hebben voor het individu en de gemeenschap is volgens Field het centrale idee van sociaal kapitaal. In de volgende paragraaf komen de definitie en de verschijningsvormen van sociaal kapitaal aan bod en zal worden beschreven op welke wijze het van invloed kan zijn op de arbeidsintegratie van vluchtelingen.

2.3 Theoretisch kader

Diverse studies hebben gewezen op het belang van sociale netwerken ten aanzien van arbeid en integratie (Cunliffe & Bahiraey, 2006; Janjuha-Jivraj, 2003; Koser, 1997; Morrice, 2007; Snijders & Wel, 1995). Colic-Peisker en Tilbury (2006) benadrukken dat veel vluchtelingen gebruik maken van hun etnische gemeenschapsnetwerken bij het zoeken van een baan. Sociale netwerken kunnen worden

gezien als belangrijke bronnen van sociaal kapitaal waarmee toegang kan worden verkregen tot sociale steun (Ryan, Sales, Tilki & Siara, 2008). Welke rol netwerken kunnen vervullen bij de arbeidsintegratie van vluchtelingen kan worden gezien vanuit de sociaal kapitaal theorie. De belangstelling voor het sociaal kapitaal van etnische minderheden is volgens Dagevos en Gijsberts (2008) te verklaren doordat de nadruk in de politieke en maatschappelijke discussie meer is komen te liggen op assimilatie². Er wordt benadrukt dat allochtone groepen zich moeten aanpassen aan de dominante cultuur; het blijven voortbestaan van apart te onderscheiden groepen wordt als onwenselijk gezien. Investerings in interetnische contacten zouden sociaal-economische scheidslijnen moeten overbruggen.

Volgens Putnam (2000) verwijst de term sociaal kapitaal naar de relaties tussen individuen, oftewel naar sociale netwerken en de normen van wederkerigheid en vertrouwen die hieruit voortkomen. Field (2008) beschrijft als centraal uitgangspunt van de 'social capital theory' dat relaties ertoe doen. Hoe meer mensen men kent, hoe meer dezelfde opvattingen men heeft, des te rijker is het sociaal kapitaal van mensen. 'It's not what you know that counts, but who you know' (p. 3). Mensen worden volgens Field met elkaar verbonden door een serie netwerken die bepaalde hulpbronnen vormen; deze netwerken worden ook wel gezien als een soort kapitaal. 'Being connected is in itself a resource' (p. 69). '[...] Wie in staat is hulpmiddelen - emotioneel, materieel en informatief - te mobiliseren uit het netwerk waar hij of zij deel van uitmaakt, is beter af dan anderen' (Komter, Burgers & Engbersen, 1999, p. 37). Putnam maakt onderscheid tussen twee vormen van sociaal kapitaal, namelijk 'bonding' en 'bridging'. Bonding sociaal kapitaal is gericht op het versterken van banden en het handhaven van de homogeniteit binnen de groep. Bridging sociaal kapitaal daarentegen is gericht op het samenbrengen van mensen vanuit verschillende sociale groepen waardoor bruikbare contacten kunnen worden opgedaan. Granovetter (1973) maakt hier het onderscheid tussen 'strong-' en 'weak ties'. De sterkte van een 'tie', oftewel binding, ziet hij als een combinatie van de hoeveelheid geïnvesteerde tijd, de emotionele intensiteit, de intimiteit en de wederkerige diensten die de band kenmerken. Granovetter benadrukt dat de meest waardevolle informatie van 'weak ties' afkomstig is aangezien door 'bridging weak ties' informatie en ideeën aan diverse contacten kan worden doorgegeven. '[...] weaker interracial ties can be seen to be more effective in bridging social distance' (Granovetter, p. 1369). Een 'strong tie' leidt volgens Granovetter niet tot bridging aangezien de informatie en ideeën dan beperkt blijven tot een smalle, afgebakende groep. 'Weak ties' zijn onmisbaar voor de mogelijkheden van individuen, voor hun integratie in de samenleving en kunnen compenseren voor economische en sociale achterstand (Field). 'Weak ties' geven toegang tot informatie over een bredere set van mogelijkheden aan werklozen. Putnam (p. 23) sluit zich hier, met zijn begrip van sociaal kapitaal, bij aan: 'Bonding social capital is [...] good for 'getting by', but bridging social capital is crucial for 'getting ahead'.'

² De aanpassing van allochtone groepen aan de hoofdstroom van de dominante cultuur (Dagevos en Gijsberts, 2008).

Het gemis van sociaal kapitaal is volgens Morrice een van de belangrijkste kenmerken van de sociale uitsluiting van vluchtelingen. Field (p. 89) spreekt van ‘network disadvantage’ waarbij het gebrek aan contact met mensen in het werkveld zorgt voor verdere achterstand van het individu. De situatie van vluchtelingen die werkloos zijn of werkzaam in banen onder het eigen competentieniveau, leidt er toe dat het opbouwen van ‘weak ties’ vrijwel onmogelijk is (Colic-Peisker & Tilbury). Volgens Lamba (2003) is vooruitgang maar moeilijk te bereiken voor degenen die zich alleen op de eigen (etnische) groep richten bij het zoeken van werk. ‘The least privileged also tend to have networks which are made up of people in a similar situation themselves’ (Field, p. 86).

Hoewel in de literatuur ‘sociaal kapitaal’ voornamelijk een positieve connotatie heeft, kan er eveneens worden gesproken over een ‘dark side’ van sociaal kapitaal (Field, 2008). ‘Social relationships can sometimes serve to exclude and deny as well as include and enable’ (p. 3). Field benadrukt als mogelijke negatieve consequenties van sociaal kapitaal dat het ongelijkheid in de samenleving en antisociaal gedrag kan bevorderen. Ook Morrice stelt dat sociaal kapitaal een negatieve factor kan zijn in de sociale integratie van vluchtelingen. Factoren die hierbij een rol kunnen spelen zijn de mogelijkheid om de groep te verlaten en de controlerende werking van de immigrantengemeenschap. De impact van de gemeenschap kan beperkend zijn als individuen zichzelf verder willen ontwikkelen (Janjuha-Jivraj, 2003). Men is bang voor statusverlies van de gemeenschap. De druk vanuit ‘bonding ties’ kan zorgen voor stress. ‘Bonding social capital’ lijkt volgens Field dan ook de schuld te zijn van de ‘dark side’ van sociaal kapitaal.

Putnam geeft aan dat migratie het sociaal kapitaal van een individu vermindert aangezien iemand een groot deel van zijn/ haar sociale contacten achter moet laten. Ook Field erkent dat banden kunnen worden verbroken door migratie maar beargumenteert wel dat het er eveneens toe kan leiden dat onder andere familiebanden weer worden versterkt door het bieden van directe steun. Het sociaal kapitaal van vluchtelingen kan bijdragen aan hun integratie op de arbeidsmarkt maar kan eveneens tot sociale exclusie leiden. ‘[...] social capital can help to mitigate the insidious effects of socioeconomic disadvantage’ (Putnam, p. 319). *Mogelijk zijn ‘weak ties’ een noodzakelijke voorwaarde voor vluchtelingen om toegang te verkrijgen tot informatie over de mogelijkheden op de arbeidsmarkt en zijn ‘strong ties’ nodig om het lastige proces tot het verwerven van een baan te doorlopen.*

In het vervolg komen de individuele kenmerken van vluchtelingen aan bod die al dan niet kunnen bijdragen aan een succesvolle arbeidsintegratie en zal er worden ingegaan op de verschillende rollen die ‘bonding’ netwerken/ ‘strong ties’ en ‘bridging’ netwerken/ ‘weak ties’ van vluchtelingen hierbij vervullen.

2.4 ‘Human-’ en ‘social capital’, hulpmiddel voor arbeidsintegratie?

Zoals hiervoor is beschreven is door de grote toestroom van vluchtelingen op de arbeidsmarkt door het in werking treden van de pardonregeling de interesse in de arbeidsintegratie van vluchtelingen gestegen. Het proces van integratie van vluchtelingen op de arbeidsmarkt loopt volgens de RWI (2003) vanaf het moment waarop vluchtelingen een verblijfsstatus krijgen tot en met het verwerven van een baan. Hoewel de periode voorafgaande aan de statusverlening buiten beschouwing van deze theoretische verkenning valt, is gebleken dat deze fase, waarin vluchtelingen mogelijk een opleiding hebben gevolgd of werkervaring hebben opgedaan, eveneens consequenties kan hebben voor hun integratie op de arbeidsmarkt. Daarom zal waar nodig eveneens op deze periode worden ingegaan. Warmerdam en Tillaart (2002) beschrijven dat de vlucht van vluchtelingen kan worden gezien als een loopbaanbreuk. Vluchtelingen worden gedwongen om hun oude positie op de arbeidsmarkt op te geven en over te stappen naar een nieuwe samenleving met een ander functionerend onderwijs- en arbeidssysteem. Hun schoolcarrière is in hun herkomstland vaak voortijdig afgebroken door de politieke situatie en de vlucht. Hierdoor is de startpositie van vluchtelingen vaak al minder gunstig. Diverse factoren beïnvloeden deze startpositie van vluchtelingen, zoals: taal, educatieniveau, werkervaring, lengte verblijf, leeftijd en sekse (Lamba, 2003). Colic-Peisker en Tilbury (2006) noemen als factoren die van invloed zijn op de startpositie van vluchtelingen: het erkennen van diploma's, discriminatie en (het gebrek aan) sociale netwerken. Er zal worden getracht om meer inzicht te krijgen in de wijze waarop deze factoren een rol spelen bij de arbeidsintegratie van vluchtelingen.

2.4.1 ‘Human capital’

Vluchtelingen en asielzoekers brengen doorzettingsvermogen en vaardigheden met zich mee waar zij zelf, en de economie van het gastland, van kunnen profiteren. Kennis, vaardigheden en kwalificaties kunnen volgens Field (2008) ook wel worden aangeduid als het ‘human capital’, oftewel menselijk kapitaal, van een individu. Human capital verwijst dus naar de eigenschappen van een individu. Uit Canadees onderzoek van Lamba (2003) blijkt dat een groot deel van de vluchtelingen vindt dat hun ‘human capital’ vrijwel geen waarde heeft op de arbeidsmarkt aangezien de meeste van hen werkzaam zijn in banen onder het individuele competentieniveau. Over de rol van het menselijk kapitaal van vluchtelingen, voor hun integratie op de arbeidsmarkt, lijken de meningen te zijn verdeeld.

Educatie en werkervaring

Werkervaring is een pré om toegang te krijgen tot de arbeidsmarkt (Schedler & Glastra, 2000) en (genoten) educatie wordt vaak gezien als een belangrijke variabele voor individueel economisch succes (Hartog & Zorlu, 2009). Hartog en Zorlu concluderen dat de kans op werk voor vluchtelingen in Nederland toeneemt naarmate meer educatie is genoten in het herkomstland; vooral bij beroepsopleidingen blijkt dit het geval te zijn.

Vluchtelingen zijn gemiddeld hoger opgeleid dan andere bevolkingsgroepen en hadden in hun herkomstland vaak een goede baan (Klaver et al., 2006). Ook Morrice (2007) stelt dat vluchtelingen vaak hoger opgeleid, bekwaam en gemotiveerd zijn. Uit haar onderzoek in Groot-Brittannië blijkt dat 80% van de vluchtelingen betaald werk verrichtte in het herkomstland en dat 22% universitair is geschoold. Toch blijkt de genoten (hogere) educatie van vluchtelingen in het herkomstland zich niet uit te betalen binnen de eerste vijf jaar op de Nederlandse arbeidsmarkt (Hartog en Zorlu). Colic-Peisker en Tilbury (2006) concluderen dat zodra vijf of meer jaar in het gastland zijn verstreken, de hoop vervaagt op het terugwinnen van de sociale- en beroepsstatus van voor de vlucht. Ook Klaver et al. concluderen dat het hoge opleidingsniveau van vluchtelingen zich niet vertaalt in een hoger aandeel werkenden.

Ama's hebben op het moment dat zij naar Nederland komen gemiddeld zeven jaar (basis)onderwijs gevolgd in hun herkomstland (Sniijders en Wel, 1995). Toegang tot school in het gastland is volgens Jones en Kemp prioriteit voor jonge vluchtelingen omdat het ze kan helpen de taal te leren en een succesvolle toekomst tegemoet te gaan. Eenmaal in Nederland gaan ama's vaak wel naar school maar zijn volgens Sniijders en Wel in hogere onderwijstypen ondervertegenwoordigd. Uit een studie van Wallin en Ahlström (2005) naar de levenssituatie en het welzijn van ama's in Zweden blijkt dat de meeste respondenten werk vonden na een aantal jaren van studie in het gastland maar dat dit werk zelden werd uitgevoerd in de sector waarin ze waren opgeleid.

Voor vluchtelingen blijkt het dus lastig om succesvol op de arbeidsmarkt te integreren, ook al worden ze bijgeschoold in het gastland.

Belemmerende factoren

De achterstand van vluchtelingen op de arbeidsmarkt wordt volgens Kruisbergen en Veenman (2002, p. 95) 'vooral toegeschreven aan: de langlopende asielpcedure met het dwingend afzien van betaalde arbeid, moeilijkheden rond de erkenning van buitenlandse diploma's, en onvoldoende opvang bij de arbeidsmarktintermediairs'. Een andere belemmerende factor wordt genoemd door Morrice (2007). Taalvaardigheid is volgens Morrice essentieel voor de sociale inclusie van vluchtelingen. Gevluchte jongeren komen veelal in het lager onderwijs terecht omdat ze daar het beste de taal en leerstof kunnen

volgen (Snijders & Wel, 1995). Het beheersen van de Nederlandse taal vormt ook een scherp selectie criterium bij sollicitaties, aldus de RWI (2003). Sommige adolescente vluchtelingen zoeken dan ook baantjes waarbij de taal niet van het grootste belang is (Wallin & Ahlström, 2005). Onderzoek van Cunliffe en Bahiraey (2006) in Groot-Brittannië naar de arbeidskansen van vluchtelingen, wijst echter uit dat 40% van de vluchtelingen geen problemen had met de taal maar dat het werkloosheidsniveau toch nog op 84% lag. Morrice geeft hiervoor als mogelijke reden dat vluchtelingen de sociale etiquette van de samenleving nog niet beheersen. Het is dan ook van belang om begrip te ontwikkelen van de heersende Nederlandse normen, waarden en regels met betrekking tot sociale interactie. Ook de RWI signaleert dat sociale en culturele obstakels, in sollicitatiegesprekken, een arbeidscontract nogal eens in de weg staan. Daarnaast zijn mogelijke redenen voor de onderbenutting van het arbeidspotentieel van vluchtelingen dat diploma's niet worden erkend en dat gezondheidsproblemen en traumatische ervaringen de integratie van vluchtelingen in een nieuwe samenleving tegengaan (Hartog & Zorlu, 2009). Soms ook zijn vluchtelingen niet in staat geweest om diploma's van afgeronde opleidingen mee te nemen (Klaver et al., 2006). Het gevolg hiervan is dat vluchtelingen vaak jaren onderwijs nodig hebben om uit te komen bij het arbeidsniveau dat ze in het land van herkomst hadden bereikt. Weinig ama's hebben hoge opleidingswensen, dit komt volgens Snijders en Wel mogelijk door aansluitingsproblemen. De methodiek van EVC (Erkenning van elders Verworven Competenties) wordt gezien als methode om vluchtelingen meer mogelijkheden te bieden op de Nederlandse arbeidsmarkt. Deze methodiek wordt echter nog maar op zeer kleine en/ of experimentele schaal toegepast en biedt dan ook nog geen uitkomst voor de meeste vluchtelingen (RWI; Klaver et al.).

Tot slot

Duleep en Regets (1999) beschrijven dat immigranten, door investeringen in hun 'human capital', op den duur hun economische achterstand in kunnen halen. Hun gedachtegang is dat immigranten meer investeren in hun vaardigheden dan autochtonen waardoor ze mogelijk flexibeler kunnen reageren op economische en/of technologische veranderingen. Hartog en Zorlu (2009) noemen dit het 'dip and catch-up' model. De conclusies van Lamba (2003) spreken de werking van dit model echter tegen. Lamba benadrukt dat het intreden van vluchtelingen op de arbeidsmarkt vrijwel niet wordt beïnvloed door scholing, werkervaring of extra vergaard menselijk kapitaal in het gastland en dat structurele barrières, zoals discriminatie en langdurige inactiviteit, de kans op succesvolle arbeidsintegratie verminderen. Hoewel het menselijk kapitaal van vluchtelingen kansen kan bieden tot arbeidsintegratie en het bereiken van het oude beroepsniveau, blijkt de sociale context met haar diverse structurele barrières dit tegen te gaan. De vraag die Lamba hierbij stelt is of de netwerken van vluchtelingen deze structurele barrières te boven kunnen komen. Putnam (2000) stelt dat velen banen vinden door persoonlijke bindingen. Bij een gebrek aan deze bindingen worden de economische vooruitzichten van

mensen gereduceerd, ook al heeft men veel talent. Lamba concludeert dat het netwerk een grotere impact heeft op de kwaliteit van de geboden arbeid dan het menselijk kapitaal van het individu. Vooral het hebben van een partner is hierop van invloed; mogelijk doordat een partner taken over kan nemen van een individu waardoor hij/ zij flexibeler is om te zoeken naar een geschikte baan. Field geeft aan dat menselijk kapitaal vaak in één adem wordt genoemd met sociaal kapitaal en dat er steeds meer onderzoek wordt gepubliceerd dat de invloed van sociaal- op menselijk kapitaal bevestigt. Field verschaft echter geen duidelijkheid over de wijze waarop dit patroon zich voordoet en over de wetmatigheid van dit patroon. De wijze waarop het netwerk van vluchtelingen van invloed kan zijn op hun arbeidsintegratie zal in de volgende paragraaf aan bod komen.

2.4.2 ‘Social capital’

‘One pervasive strategem of ambitious job seekers is ‘networking’, for most of us get our jobs because of whom we know, not what we know; that is our social capital, not our human capital’ (Putnam, 2000, p. 20).

De beleidsfocus op erkende kwalificaties negeert volgens Morrice (2007) het belang van sociaal kapitaal en de bijbehorende steun die toegang kan bieden tot werk- en leermogelijkheden. Ze benadrukt dat informele netwerken, zelfhulp- en vrijwilligersgroepen belangrijke vormen van steun zijn binnen vluchtelingengroepen. De vraag is op welke manier deze informele netwerken en groepen eveneens een rol kunnen spelen bij de arbeidsintegratie van vluchtelingen.

Uit onderzoek van Klaver et al. (2006) naar de integratie van vluchtelingen in Nederland blijkt dat het volgen van een opleiding, het deel uit maken van een kerkgenootschap, het hebben van kinderen, het doen van vrijwilligerswerk en activiteiten van het VluchtelingenWerk bijdragen aan het aangaan van sociale contacten met Nederlanders. Deze sociale contacten vormen een belangrijke praktische en emotionele hulpbron voor vluchtelingen om een plek in een nieuwe samenleving te verwerven. De veelal vluchtige contacten via de school of buurt blijken echter weinig relevant voor het vinden van werk. Menging van bevolkingsgroepen zou volgens Dagevos en Gijsberts (2008) een bijdrage kunnen leveren aan de sociaal-economische positieverwerving van allochtonen. Menging heeft twee verschillende dimensies, namelijk ‘verbinden’ (de mate waarin allochtonen zich verbonden voelen met Nederland) en ‘verheffen’ (stijging van allochtonen op de maatschappelijke ladder). Sociaal kapitaal buiten de eigen groep kan volgens Dagevos en Gijsberts de kans op een succesvolle arbeidsloopbaan bevorderen. De vraag die in deze paragraaf dan ook van belang is, is of verheffen kan worden bereikt door bindend (bonding) of overbruggend (bridging) sociaal kapitaal van vluchtelingen.

Verheffen, bonding en strong ties

‘Bonding capital refers to strong relationships that do not give much new information (strong ties)’ (Dekker & Bolt, 2005, p. 2451).

Migranten vinden vaak steun in het eigen informele netwerk door onder andere de toegankelijkheid, de overeenstemming in normen, de diversiteit van de geboden steun, de aansluiting bij de individuele behoeftes en de grote flexibiliteit (Hernandez-Plaza, Alonso-Morillejo en Pozo-Muñoz, 2006). Hierbij zal het ene individu zich veilig voelen in de anonimiteit van een onbekende cultuur terwijl de ander sterke banden opbouwt met mensen met dezelfde culturele achtergrond (Kohli & Mather, 2003).

Afhankelijk van de mate van integratie in de samenleving richten minderheden zich voornamelijk op de eigen etnische groep voor sociale contacten (Dekker en Bolt). Door het contact met landgenoten, in Nederland of elders, kunnen vluchtelingen kracht putten om hun weg in Nederland te vervolgen (Klaver et al., 2006). Uit onderzoek van Janjuha-Jivraj (2003) naar Aziatisch ondernemerschap in Groot-Brittannië blijkt dat etnische netwerken gunstig zijn om een basis te creëren voor financiële, informatieve en praktische steun en resulteert onmogelijkheid om te integreren in de bredere samenleving in een grotere groepscohesie. Wallin en Ahlström (2005) concluderen dat het sociale netwerk van jong volwassen vluchtelingen in Zweden na enkele jaren bijna geheel bestaat uit vrienden die tot dezelfde etnische groep behoren. Het contact met de rest van de bevolking bleek beperkt te blijven tot een gesprek met burens en professionals.

Bloch (1996, zoals weergegeven door Cunliffe en Bahiraey, 2006) geeft aan dat netwerken een ‘framework’ kunnen bieden aan vluchtelingen bij hun vestiging en een mogelijkheid voor vrijwillig en fulltime werk. Hierbij is mond-tot-mondreclame volgens Phillimore en Goodson (2006), in vergelijking met meer formele wegen, de meest succesvolle manier om werk te verwerven. Cunliffe en Bahiraey concluderen dat veel vluchtelingen werk krijgen door persoonlijke contacten. Uit diverse onderzoeken blijkt dat vluchtelingen bij het verkrijgen van werk voornamelijk gebruik maken van hun etnische gemeenschapsnetwerken en dat maar een klein deel van de vluchtelingenpopulatie gebruik maakt van ‘other networks’, oftewel ‘weak ties’ (Colic-Peisker en Tilbury, 2006; Lamba, 2003). Veel vluchtelingen blijken bij het verwerven van een plek op de arbeidsmarkt dus terug te vallen op hun ‘strong ties’. Colic-Peisker en Tilbury stellen dat vooral vluchtelingen met weinig menselijk kapitaal of vluchtelingen die tegen culturele barrières oplopen, hierop terugvallen. Giorgas (2000) merkt op dat etnische netwerken, door het bieden van arbeidsmogelijkheden een positieve strategie vormen om sociale isolatie en economische barrières te boven te komen.

Field (2008) benadrukt dat men minder snel vertrouwensrelaties aangaat met mensen van een andere etnische groep. Smets en ten Kate (2008) gaan hierin nog een stapje verder en constateren dat het vertrouwen in groepsleden vaak gepaard gaat met wantrouwen in anderen. Dit wantrouwen in andere groepen kan leiden tot een sterke interne gerichtheid. Interne gerichtheid van etnische groepen

kan volgens Dagevos en Gijsberts (2008) negatieve gevolgen hebben voor onder andere de informatieverschaffing over werkgelegenheid. Deze informatie kan eenzijdig zijn en ervoor zorgen dat netwerkleiden worden ontmoedigd om te solliciteren op banen met een hoger arbeidsniveau. Colic-Peisker en Tilbury noemen als negatief gevolg van mond-tot-mondreclame over baankansen, de vorming van ‘ethnic niches’; de concentratie van etnische groepen in slecht betaalde banen binnen specifieke arbeidsmarktsectoren, zoals schoonmaakbedrijven, beveiliging of ouderenzorg. Interne gerichtheid kan eveneens zorgen voor sociale en morele druk vanuit het netwerk waardoor vooruitgang van de individuele netwerkleiden wordt tegengaan. Bijvoorbeeld de druk tot het conformeren aan de algemeen geldende normen binnen het netwerk kan zorgen voor ‘downward-leveling pressures’³ (Giorgas). Ook Bloch (zoals weergegeven door Colic-Peisker & Tilbury) beschrijft dat gemeenschapconformisme een druk kan creëren tot ‘downward adjustment’ bij jonge, ambitieuze en hoger opgeleide mensen. Een voorbeeld: ‘ “There is a push from the community: get a job [...] I didn’t speak much English and I thought, well, I do not have much choice, do I, so I accepted the physical job [...]” ’ (Colic-Peisker & Tilbury, p. 219).

‘Bonding’ sociaal kapitaal kan dus zowel een mogelijkheid zijn voor vluchtelingen om te integreren op de arbeidsmarkt, als een barrière. Volgens Mattheijer (2000, zoals weergegeven door RWI, 2003) wordt bindend sociaal kapitaal door vluchtelingen (in tegenstelling tot andere categorieën migranten) vaak echter niet bereikt doordat ze helemaal geen sociaal (familie)netwerk in Nederland hebben. Vooral bij ama’s speelt vaak dat ze een kleiner netwerk hebben dan andere jonge mensen die familie in de buurt hebben wonen (Jones & Kemp, 2002). Ook de ongunstige inkomenspositie van vluchtelingen, als gevolg van de uitkeringsafhankelijkheid, heeft gevolgen voor de mate waarin ze in staat zijn sociale contacten te onderhouden met familie of vrienden (Klaver et al., 2006). Verbindend sociaal kapitaal wordt bovendien met argusogen bekeken aangezien de oriëntatie op de eigen groep kan wijzen op een zich afkeren van de Nederlandse samenleving (Dagevos & Gijsberts).

Na de mogelijke werking van bindend sociaal kapitaal, ten aanzien van de arbeidsintegratie van vluchtelingen, te hebben besproken, zal worden bekeken wat de invloed kan zijn van overbruggend sociaal kapitaal op hun arbeidsintegratie.

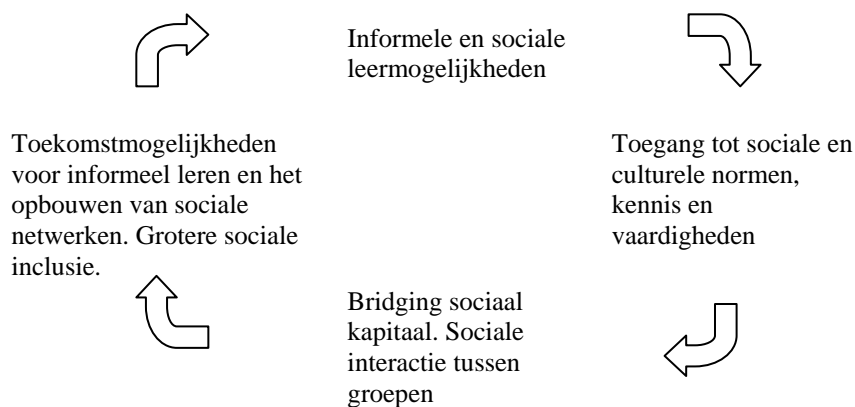
Verheffen, bridging en weak ties

Overbruggend sociaal kapitaal heeft betrekking op contacten die sociaal-economische en etnische scheidslijnen overstijgen en kan een bijdrage leveren aan sociale stijging (Dagevos & Gijsberts, 2008). Bindingen die reiken buiten het eigen netwerk kunnen van bijzonder belang zijn voor etnische gemeenschappen. ‘In one way or another, it is through these networks that small-scale interaction becomes translated in large-scale patterns, and that these, in turn, feed back into small groups’

³ Een druk die in de tegenovergestelde richting voert als de samenleving (Giorgas, 2000).

(Granovetter, 1973, p. 1360). Door diverse auteurs (zoals Granovetter, Field en Morrice) wordt het belang van bridging sociaal kapitaal benadrukt en met name de toegang die hierdoor kan worden verkregen tot kennis en mogelijkheden ten aanzien van educatie of werk. Instrumentele steun voor banen kan worden gezocht bij zwakke bindingen ('weak ties') aangezien deze personen zich bewegen in andere kringen, met andere kennis en know-how, dan de personen in het eigen hechte netwerk. Uit onderzoek van Dagevos en Gijsberts naar de invloed van netwerken op de sociaal-economische positie van allochtonen, blijkt dat er een positieve samenhang bestaat tussen veel contact met autochtonen en nettoparticipatie⁴, het hebben van een baan en het bereiken van een hoger beroepsniveau. Colic-Peisker en Tilbury (2006) concluderen dat vluchtelingen met betere 'weak ties', oftewel meer bridging sociaal kapitaal, minder 'downskilling' ervaren.

Morrice (2007) heeft de relatie gelegd tussen informeel leren en de ontwikkeling van bridging sociaal kapitaal (zie figuur 1).

Figuur 1. Relatie tussen leren en de ontwikkeling van bridging sociaal kapitaal

De vaardigheden en het zelfvertrouwen om bridging sociaal kapitaal op te bouwen kan men leren door toegang te hebben tot, en ingebed te zijn in, sociale relaties. Bridging sociaal kapitaal vraagt volgens Morrice om diverse informele leermogelijkheden, zoals bijvoorbeeld mentoractiviteiten op de werkvloer of discussiegroepen. Dergelijke activiteiten kunnen behulpzaam zijn bij het opbouwen van sociale netwerken tussen vluchtelingengroepen en tussen vluchtelingen en niet-vluchtelingen. Door interactie tussen verschillende groepen kunnen bredere netwerken worden opgebouwd waardoor men toegang kan verkrijgen tot informatie, advies en culturele normen en waarden. Volgens Phillimore en Goodson (2005) maakt werk deze interactie voor vluchtelingen mogelijk, creëert het kansen om de taal te leren en om een toekomst en zelfvertrouwen op te bouwen. Ook volgens Ryan et al. (2008) zorgt het werken in een etnisch diverse omgeving voor de mogelijkheid tot het ontmoeten van mensen met diverse achtergronden. Werkloosheid kan dan ook een belangrijke factor zijn bij de sociale exclusie van vluchtelingen.

⁴ 'Het aandeel 15-64-jarigen met een baan van 12 uur per week of meer' (Dagevos & Gijsberts, 2008, p. 302).

Gebrekkige toegang tot informele leermogelijkheden, door uitsluiting van het maatschappelijk leven, leidt er toe dat vluchtelingen belanden in een vicieuze cirkel van uitsluiting, ook wel aangeduid als de ‘circle of disadvantage’ (Morrice; Colic-Peisker & Tilbury, 2006) of ‘cycle of social exclusion’ (Phillimore & Goodson). Sociale uitsluiting kan volgens Morrice een gevolg zijn van de sociale en politieke context met onder andere de langdurige asielpcedure, discriminatie en de sociale en culturele normen waardoor vluchtelingen weinig mogelijkheden hebben tot het aangaan van persoonlijke relaties met mensen buiten het persoonlijke familie- of vriendennetwerk: ‘It is not only that refugees and asylum seekers might not have access to more advantageous forms of social capital, but the opportunity to foster and develop these wider engagements crucially depends on the wider social context and the exclusionary tendencies within it’ (Morrice, p. 164).

Er is hier sprake van een wisselwerking tussen arbeidsparticipatie en ‘weak ties’; arbeidsparticipatie kan bijdragen aan het opbouwen van ‘weak ties’, die op hun beurt weer toegang kunnen verschaffen tot kennis en informatie over arbeidsmogelijkheden. Door te participeren op de arbeidsmarkt wordt men in staat gesteld diverse contacten aan te gaan en sociale vaardigheden op te doen waardoor interactie tussen verschillende groepen plaats kan vinden en er bridging sociaal kapitaal kan worden opgebouwd. Daarnaast kan men door het hebben van zwakke bindingen (‘weak ties’) toegang krijgen tot informatie en advies over arbeidsmogelijkheden waardoor men eerder succesvol kan integreren op de arbeidsmarkt. Gebrekkige arbeidsparticipatie belemmert het opdoen van ‘weak ties’, terwijl het gebrek aan ‘weak ties’ de kans op relevante kennis over arbeidsmogelijkheden en toegang tot sociale en culturele normen vermindert. Dit leidt voor vluchtelingen tot een vicieuze cirkel die moeilijk valt te doorbreken.

Factoren die het opbouwen van bridging sociaal kapitaal door vluchtelingen eveneens kunnen beïnvloeden zijn hun leeftijd en woonomgeving (Klaver et al., 2006). Uit onderzoek van Lamba (2003) blijkt dat naarmate een vluchteling langer in een dorp of stad woont zijn arbeidskansen verbeteren. Een stabiele woonomgeving vergroot de kans op het uitbreiden van sociale relaties die hulp kunnen bieden bij het zoeken van werk en het behalen van promotie. Een stabiele woonomgeving wordt door vluchtelingen de eerste jaren in Nederland vaak echter niet bereikt doordat ze jarenlang in onzekerheid verkeren over hun verblijfsstatus (Klaver et al.) en regelmatig moeten verhuizen (Jones & Kemp, 2002). Daarnaast blijken oudere vluchtelingen meer gericht op de eigen groep en jongere vluchtelingen gemakkelijker contact aan te gaan met autochtonen. Jongere vluchtelingen hebben dan ook meer kans op functionele relaties ten aanzien van werkgelegenheid.

Obstakels voor een betaalde baan zijn dus het ontbrekende netwerk van vluchtelingen en de sociale context met haar structurele barrières. Op de vraag of ‘verheffen’ kan worden bereikt door bonding of bridging sociaal kapitaal, is geen eenduidig antwoord te geven. Bonding sociaal kapitaal is zowel een hulpmiddel als een barrière gebleken voor sociale en maatschappelijke stijging. Bridging sociaal kapitaal blijkt daarnaast moeilijk te bereiken voor vluchtelingen door hun langdurige inactiviteit, exclusie van de arbeidsmarkt en de onzekerheid rondom hun verblijfsstatus.

2.5 Samenvatting

Door het in werking treden van de pardonregeling is de aandacht voor de arbeidsparticipatie van vluchtelingen gestegen. Met de pardonregeling hebben ongeveer 26.000 vluchtelingen vrije toegang gekregen tot de arbeidsmarkt; en dat terwijl de integratie van vluchtelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt in het verleden moeizaam is gebleken. Diverse factoren, zoals educatieniveau, taalbeheersing, werkervaring, leeftijd en het hebben van een informeel netwerk, zijn in deze theoretische verkenning van invloed gebleken op de arbeidsintegratie van vluchtelingen. Deze factoren kunnen worden samengevat onder de termen menselijk en sociaal kapitaal. Menselijk kapitaal heeft betrekking op kennis, vaardigheden en kwalificaties van een individu en sociaal kapitaal verwijst naar sociale relaties tussen mensen onderling.

Vluchtelingen beschikken vaak over voldoende vaardigheden en ervaring voor een goede arbeidspositie maar blijken vaak geen kans te hebben op werk dat aansluit bij hun competentieniveau. Hoewel het menselijk kapitaal van vluchtelingen dus kansen kan bieden tot arbeidsintegratie, blijkt deze vorm van kapitaal over het algemeen onvoldoende te zijn om structurele barrières, zoals langdurige inactiviteit en sociale en culturele obstakels, te boven te komen. Voor ama’s geldt dat de instroom in het Nederlandse onderwijssysteem veelal moeizaam verloopt vanwege taalproblemen. Indien vluchtelingen binnen vijf jaar geen geschikte baan weten te bemachtigen in het gastland, vervaagt de hoop dat ze hun oude beroepsniveau terug zullen krijgen. Voor pardonners, die op dit moment minstens zes jaar in Nederland zijn, gaat de langdurige asielpcedure hun integratie op de arbeidsmarkt dan ook tegen.

Het sociale netwerk van vluchtelingen, oftewel sociaal kapitaal, kan er mogelijk wél aan bijdragen dat bovengenoemde structurele barrières worden overwonnen en kan leiden tot een stijging op de maatschappelijke ladder. Het ‘bonding sociaal kapitaal’ van vluchtelingen, gericht op het versterken van banden binnen de groep, kan helpen bij het veroveren van een plek in de Nederlandse samenleving en kan behulpzaam zijn bij het zoeken van een baan. Veel vluchtelingen hebben op het moment dat ze in Nederland aankomen echter helemaal geen sociaal netwerk. Indien vluchtelingen wel op een netwerk kunnen steunen blijkt de informatie vaak eenzijdig waardoor ze in ‘ethnic niches’ en laagwaardige werkgelegenheid belanden. Het opdoen van ‘bridging sociaal kapitaal’, oftewel het

aangaan van bindingen buiten het hechte netwerk, kan er daarentegen voor zorgen dat men toegang verkrijgt tot nieuwe kennis en informatie over arbeidsmogelijkheden en tot inzicht in de Nederlandse normen en waarden waardoor sociale en culturele obstakels kunnen worden overwonnen. De specifieke situatie van vluchtelingen, zoals niet of nauwelijks kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven, onzekerheid over de verblijfsstatus, de relatief hoge leeftijd en het opnieuw op moeten bouwen van een netwerk, leidt echter tot belemmeringen waardoor ‘bridging sociaal kapitaal’ nauwelijks kan worden opgebouwd.

Hoewel zwakke bindingen (‘weak ties’) vaak worden gezien als panacee om te integreren in de samenleving, kunnen sterke bindingen (‘strong ties’) voor vluchtelingen eveneens van groot belang zijn bij het te boven komen van sociale isolatie en economische achterstand en kunnen deze bindingen een eerste hulpbron vormen bij praktische zaken. Sterke relaties met landgenoten wijzen niet per definitie op een gebrek aan integratie maar helpen vluchtelingen zich hier thuis te voelen. Informele netwerken kunnen voor pardonners mogelijk dus behulpzaam zijn bij hun integratie op de arbeidsmarkt, mits zij de kans krijgen om deze netwerken op te bouwen. Of deze bindingen een *noodzakelijke* voorwaarde zijn voor de arbeidsintegratie van pardonners is echter lastig te bepalen. Pardonners krijgen vanaf juni 2007 voor het eerst in jaren namelijk de kans om aan het maatschappelijk leven deel te nemen en verkeren mogelijk in een vicieuze cirkel waarin gebrek aan sociale contacten en een baan zorgen voor verdere sociaal-economische achterstand. Ten gevolge van de langdurige asielprocedure, gedwongen inactiviteit en de maatschappelijke druk om zo snel mogelijk te participeren op de arbeidsmarkt verkeren ze in een lastige positie. Hoewel het ‘welfare to work’ beleid is gericht op het tegengaan van sociale exclusie van kwetsbare groepen, kunnen de gevolgen van het asielbeleid roet in het eten gooien door onvoldoende gebruik van het arbeidspotentieel van vluchtelingen.

In deze theoretische verkenning vormde de groep vluchtelingen in Nederland het uitgangspunt. De sociaal kapitaal theorie is bruikbaar gebleken in het beschrijven van de rol die netwerken mogelijk kunnen vervullen bij de arbeidsintegratie van vluchtelingen. Teneinde meer specifieke uitspraken te kunnen doen over welke faciliterende of beperkende rol het sociaal kapitaal van pardonners ten aanzien van hun arbeidsintegratie kan vervullen, zal de werking ervan empirisch moeten worden bewezen en is verder onderzoek dan ook gewenst. Aandacht voor het type netwerk waar pardonners op steunen kan instanties inzicht geven in welk type binding mogelijk gemaakt dient te worden teneinde bruikbare steun te bieden en kennis te verschaffen over de arbeidsmarkt. Klaver et al. (2006) hebben gesignaleerd dat op instellingsniveau het VluchtelingenWerk de belangrijkste hulpbron is bij praktische zaken. Mogelijk kan ondersteunend beleid van een dergelijke instantie een positieve bijdrage leveren aan het proces van arbeidsintegratie. De relatief hoge leeftijd van vluchtelingen is een belemmerende factor gebleken bij het arbeidsintegratieproces. Hierbij rijst de vraag hoe jongvolwassen vluchtelingen dit proces doorlopen en welke rol hun sociale netwerken en menselijk kapitaal hierbij spelen.

3. Probleemstelling en methodische verantwoording

In dit hoofdstuk komen de vraagstelling en deelvragen aan bod die ten grondslag liggen aan dit onderzoek. Hierbij zullen belangrijke begrippen worden gedefinieerd en zal er een verwachting worden geschetst ten aanzien van de onderzoeksbevindingen. Vervolgens zal er aandacht worden besteed aan de doelstelling en relevantie van dit onderzoek. Als laatste zal de methode van dataverzameling en analyse worden besproken en worden de keuzes ten aanzien van de onderzoekspopulatie toegelicht.

3.1 Probleemstelling

Uit de theoretische verkenning is gebleken dat de arbeidsintegratie van vluchtelingen vaak moeizaam verloopt. Dit is problematisch aangezien een groot aantal pardonners toegang heeft tot de arbeidsmarkt. In navolging van de sociaal kapitaal theorie kan worden opgemerkt dat het hebben van sociale netwerken van belang kan zijn bij succesvolle arbeidsintegratie van jongvolwassen vluchtelingen. Teneinde in kaart te brengen welke rol de sociale netwerken daadwerkelijk vervullen ten aanzien van hun arbeidsintegratie zal de volgende vraag worden beantwoord:

Welke rol spelen de sociale netwerken van jongvolwassen vluchtelingen, naast hun menselijk kapitaal, bij hun integratie op de arbeidsmarkt?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden wordt er getracht een antwoord te vinden op de volgende deelvragen:

1. Welke kennis, vaardigheden en competenties hebben jongvolwassen vluchtelingen, in zowel het thuisland als in Nederland, opgedaan in de periode voorafgaande aan hun verblijfsvergunning en welke rol spelen deze vaardigheden ten aanzien van hun integratie op de arbeidsmarkt?
 - a. Indien de arbeidsmarkt door jongvolwassen vluchtelingen wordt betreden, gebeurt dit dan onder, op of boven het oorspronkelijke competentieniveau?
2. Uit welke personen⁵ zijn de sociale netwerken van jongvolwassen vluchtelingen opgebouwd?
3. Welke steun uit de sociale netwerken van jongvolwassen vluchtelingen faciliteert hun arbeidsintegratie⁶?

⁵ Vrienden, familie, kennissen, gespecificeerd naar opleidingsniveau en herkomstland.

⁶ Met arbeidsintegratie wordt hier het feitelijk betreden van de arbeidsmarkt bedoeld.

4. Welke steun uit de sociale netwerken van jongvolwassen vluchtelingen vormt een belemmering voor succesvolle arbeidsintegratie?

De deelvragen zullen worden beantwoord vanuit zowel het perspectief van de jongvolwassen vluchtelingen als vanuit het perspectief van medewerkers van het VluchtelingenWerk, Bureau Inburgering, Reïntegratiebedrijf Fourstar en Stichting voor Vluchteling-Studenten UAF.

3.1.1 Definitie begrippen

Binnen dit onderzoek worden een aantal definities gehanteerd, namelijk van ‘jongvolwassen vluchtelingen’, ‘integratie op de arbeidsmarkt’, ‘menselijk kapitaal’ en ‘sociale netwerken’, die van belang zijn voor het begrip van wat er met dit onderzoek daadwerkelijk is onderzocht.

Onder jongvolwassen vluchtelingen worden vluchtelingen verstaan die tussen de twaalf en twintig jaar waren op het moment dat zij naar Nederland kwamen en waarvan de asielprocedure zes jaar of langer heeft geduurd. Dit laatste criterium over de lengte van de asielprocedure is aan de definitie toegevoegd omdat een grote groep vluchtelingen recent een pardonvergunning heeft gekregen en toe mag treden tot de arbeidsmarkt. Deze groep heeft per definitie lang in de asielprocedure gezeten aangezien zij voor 1 april 2001 een asielaanvraag hebben ingediend en pas na 15 juni 2007 een pardonvergunning hebben gekregen. De interesse gaat uit naar de groep pardonners gezien het korte bestaan van deze groep. Daardoor is er nog maar weinig onderzoek naar deze doelgroep gedaan en is er een gebrek aan kennis over de factoren die een rol kunnen spelen bij hun integratie op de arbeidsmarkt. In dit onderzoek wordt aandacht besteedt aan de gevolgen van een langdurige asielprocedure ten aanzien van de arbeidsintegratie van jongvolwassen vluchtelingen.

Voor de definitie van ‘integratie op de arbeidsmarkt’ wordt aangesloten bij de definiëring van de Raad voor Werk en Inkomen (2003). De RWI omschrijft arbeidsmarktintegratie als: het proces vanaf het moment dat vluchtelingen een verblijfsstatus krijgen tot en met het verwerven van een baan.

Een derde belangrijk begrip dat in dit onderzoek centraal staat is ‘menselijk kapitaal’. Om aan te geven wat er wordt verstaan onder dit begrip wordt de beschrijving van Field (2008) toegepast. Volgens Field zijn de kennis, vaardigheden en kwalificaties van individuen hun persoonlijke kapitaal. Dit begrip verwijst dus naar de eigenschappen van een individu.

Het laatste begrippenpaar is ‘sociale netwerken’ waarmee in dit onderzoek het geheel aan bindingen van een persoon wordt bedoeld. Deze bindingen kunnen zowel emotionele als informatieve en materiele steun bieden. Het gaat hier zowel om ‘bonding’ als om ‘bridging’ netwerken.

3.1.2 Verwachtingen

Ten aanzien van de onderzoeksresultaten kan worden verwacht dat maar weinig jongvolwassen vluchtelingen, die langdurig in de asielprocedure hebben gezeten, sociale netwerken hebben die bij kunnen dragen aan een succesvolle integratie op de arbeidsmarkt. Deze jongvolwassen vluchtelingen verkeren in een vicieuze cirkel van uitsluiting van de arbeidsmarkt en ervaren problemen rondom het gebrek aan een sociaal netwerk, met name rondom het gebrek aan ‘weak ties’ voor de benodigde informatie over de samenleving en mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Het gebrek aan sociaal kapitaal onder jongvolwassen vluchtelingen kan er dus toe leiden dat ze niet in staat zijn om te integreren op de arbeidsmarkt. De kwaliteit en omvang van deze netwerken kan mogelijk worden verbeterd door initiatieven op touw te zetten om vluchtelingen in contact te brengen met andere vluchtelingen, autochtonen en/of werkgevers.

3.2 Doelstelling onderzoek & relevantie

Dit exploratieve onderzoek heeft in eerste instantie tot doel om de kennis over de groep jongvolwassen vluchtelingen, in relatie tot hun arbeidsintegratie, uit te breiden. Er is nog weinig bekend over de wijze waarop deze groep de arbeidsmarkt betreedt en welke factoren hierbij faciliterend zijn. De doelgroep is een specifieke groep met haar eigen problematiek, anders dan de problematiek die migranten ervaren bij hun (arbeids-)integratie. De migratie van vluchtelingen is gedwongen waardoor ze weinig tijd en gelegenheid hebben gehad om zich te oriënteren op het land van bestemming (RWI, 2003). Daarnaast hebben vluchtelingen vaak geen (familie)netwerk, wat van belang is omdat een aanzienlijk gedeelte van de banen via informele kanalen wordt verkregen. De specifieke situatie van jongvolwassen vluchtelingen, die jarenlang zijn gedwongen tot inactiviteit, leidt ertoe dat het moeilijk is om te anticiperen op de mogelijke obstakels die hun arbeidsparticipatie in de weg kunnen staan. Dit onderzoek levert dan ook een beschrijving op van de faciliterende en belemmerende factoren die al dan niet bij kunnen dragen aan de arbeidsintegratie van jongvolwassen vluchtelingen en kan bijdragen aan het creëren van publiek en politiek bewustzijn van de kwetsbare positie die ze in de Nederlandse samenleving innemen. Deze beschrijving kan behulpzaam zijn bij de ontwikkeling van interventies teneinde de arbeidsintegratie van deze groep te bevorderen en sociale exclusie tegen te gaan.

3.3 Methode van onderzoek

Door middel van een kwalitatief onderzoek wordt kennis vergaard over de rol van de sociale netwerken en het menselijk kapitaal van jongvolwassen vluchtelingen bij hun arbeidsintegratie. Het onderzoek bestaat uit vier deelonderzoeken:

- literatuuronderzoek (analyse van wetenschappelijke literatuur, onderzoeksrapporten en beleidsnotities);
- semi-gestructureerde diepte-interviews met jongvolwassen vluchtelingen;
- semi-gestructureerde diepte-interviews met medewerkers van het VluchtelingenWerk, Bureau Inburgering, Reïntegratiebedrijf Fourstar en Stichting voor Vluchteling-Studenten UAF.
- participerende observatie bij het Ex-AMA team van VluchtelingenWerk Utrecht.

Het literatuuronderzoek dient voornamelijk ter oriëntatie op het veld van onderzoek, het opstellen van het theoretisch kader en om richting te geven aan de analyse van de uitkomsten. Daarnaast is er gekozen voor het houden van semi-gestructureerde diepte-interviews met jongvolwassen vluchtelingen om een zo goed mogelijk inzicht te krijgen in de manier waarop ze hun situatie ervaren en om zoveel mogelijk informatie te verkrijgen over de faciliterende en belemmerende factoren bij hun integratie op de arbeidsmarkt. Deze diepte-interviews zullen worden uitgevoerd aan de hand van een topiclijst (bijlage 1). Hiervoor is gekozen zodat binnen de aangehaalde onderwerpen ook ruimte overblijft voor onvoorziene en ongeplande uitspraken (Boeije, 2005). Er is afgezien van een dossieronderzoek aangezien de dossiers volgens de medewerkers van het VluchtelingenWerk te weinig relevante informatie bevatten om bij te dragen aan de beantwoording van de centrale vraag. Wat betreft het derde deelonderzoek zullen er diepte-interviews worden gehouden met medewerkers van diverse instanties⁷. De keuze voor deze medewerkers is gebaseerd op hun kennis over, en ervaringen met de doelgroep. Deze interviews worden gehouden aan de hand van een vragenlijst (bijlage 2). Het doel van het laatste deelonderzoek, participerende observatie bij het Ex-AMA team, is om de kennis over de leefwereld van jongvolwassen vluchtelingen te vergroten en inzicht te krijgen in de rol van de laagdrempelige setting⁸ van het Ex-AMA team.

De interviews met zowel de jongvolwassen vluchtelingen als de medewerkers van diverse instanties worden digitaal opgenomen en vervolgens schriftelijk uitgewerkt. Voor de analyse van de data zal gebruik worden gemaakt van het software programma MAXQDA. Delen van de getranscribeerde teksten kunnen in de rapportage worden verwerkt om de analyse te ondersteunen.

⁷ Het VluchtelingenWerk, Bureau Inburgering, Reïntegratiebedrijf Fourstar en Stichting voor Vluchteling-Studenten UAF

⁸ Deze setting kan worden gezien als een huiskamer met internetfaciliteiten, muziek, kranten en boeken (VluchtelingenWerk Midden-Nederland, 2009a).

3.4 Situering en werving respondenten

Er hebben achttien kwalitatieve diepte-interviews plaatsgevonden met jongvolwassen vluchtelingen en zes met medewerkers van diverse instanties.

De jongvolwassen vluchtelingen zijn als respondenten geworven via diverse instanties van het VluchtelingenWerk Midden-Nederland. Aangezien we hier te maken hebben met een kwetsbare groep zijn de jongvolwassen vluchtelingen geselecteerd via medewerkers van het VluchtelingenWerk. Het grootste deel van de interviews heeft plaatsgevonden met cliënten van het Ex-AMA team. Het cliëntenbestand van het Ex-AMA team bestaat uit in totaal \pm 450 ex-AMA's⁹ waarvan 147 pardonners¹⁰ in de leeftijd tot ongeveer 26¹¹ jaar. Bij het Ex-AMA team komen cliënten zonder afspraak langs. De respondenten zijn dan ook jongvolwassen vluchtelingen die op eigen initiatief naar het Ex-AMA team toe zijn gekomen met een hulpvraag en vervolgens door hun trajectbegeleider zijn benaderd met de vraag of zij mee willen werken aan een onderzoek. De trajectbegeleiders hebben de selectie gemaakt van de cliënten die binnen de doelgroep van dit onderzoek vallen en (volgens hun) geschikt¹² zijn om aan dit onderzoek mee te werken. Met de cliënten die akkoord gingen (dertien) werd er, voorafgaande of volgend op het gesprek met de trajectbegeleider, een interview afgenomen. Drie cliënten zijn daarnaast geworven bij VluchtelingenWerk Utrecht. Door de trajectbegeleiders bij VluchtelingenWerk Utrecht is eveneens een selectie gemaakt van de cliënten die binnen de doelgroep vallen. Dit resulteerde in een lijst met veertien namen. Deze cliënten zijn eerst door een vrijwilliger van VluchtelingenWerk Utrecht benaderd met de vraag of zij mee willen werken aan een onderzoek. Hiervan bleef een lijst over met elf cliënten waarvan zeven cliënten geen gehoor gaven, mogelijk door verkeerde telefoonnummers. De overgebleven vier cliënten zijn vervolgens nogmaals telefonisch benaderd om een afspraak te maken voor het interview. Uiteindelijk is er met drie van deze vier cliënten een afspraak gemaakt. De overige twee vluchtelingen zijn geworven via VluchtelingenWerk De Ronde Venen. Deze instantie heeft in totaal \pm 35 pardonners (inclusief kinderen) in haar bestand. Hiervan bleken er echter maar twee cliënten binnen de doelgroep van dit onderzoek te vallen. Eén cliënt is door een trajectbegeleider gebeld voor een afspraak. De werving van de tweede cliënte verliep door een intakegesprek bij te wonen van betreffende cliënte bij VluchtelingenWerk De Ronde Venen waarna zij haar telefoonnummer gaf om een vervolgspraak te maken voor het interview. Dit interview is uiteindelijk afgenomen in de kantine van een gebouw van ROC Midden-Nederland. Alle

⁹ Een ex-AMA is een inmiddels meerderjarige vluchteling die als Alleenstaande Minderjarige Asielzoeker naar Nederland is gekomen.

¹⁰ Zij die voor 1 april 2001 een asielaanvraag hebben ingediend, nog altijd in Nederland zijn en na 15 juni 2007 een pardonvergunning hebben gekregen.

¹¹ In principe worden ex-AMA's die voor 1983 zijn geboren niet aangemeld maar er zijn uitzonderingen. Bijvoorbeeld ex-AMA's waarvan de hele vriendengroep wel is aangemeld bij het ex-AMA team.

¹² Indien cliënten geen andere afspraken hadden, geen ernstige psychosociale klachten hadden en de taal in enige mate beheersten werden ze over het algemeen 'geschikt' bevonden.

overige interviews hebben plaatsgevonden in een rustige ruimte op een locatie van het VluchtelingenWerk.

De zes interviews met medewerkers van diverse instanties hebben plaatsgevonden met in totaal zeven medewerkers van VluchtelingenWerk De Ronde Venen (twee medewerkers), VluchtelingenWerk Utrecht, Ex-Ama team VluchtelingenWerk Utrecht, Bureau Inburgering gemeente Utrecht, Reïntegratiebedrijf Fourstar en Stichting voor Vluchteling-Studenten UAF. Deze medewerkers zijn geworven via de sneeuwbalmethode. Via de medewerkers van VluchtelingenWerk De Ronde Venen en het Ex-AMA team Utrecht waarmee het eerste contact was gelegd werden de namen verkregen van medewerkers van andere instanties die mogelijk een interessante bijdrage konden leveren aan dit onderzoek.

4. **Onderzoeksbevindingen**

Dit hoofdstuk geeft de bevindingen weer die uit het onderzoek naar voren zijn gekomen. Deze weergave heeft uiteindelijk tot doel om antwoord te krijgen op de hoofdvraag. In de eerste paragraaf wordt de algemene context beschreven waarbinnen dit onderzoek heeft plaatsgevonden. De daaropvolgende paragraaf biedt inzicht in de kennis, vaardigheden en competenties die jongvolwassen vluchtelingen zowel in hun herkomstland als in Nederland hebben opgedaan op het gebied van educatie en werk. Vervolgens komen de sociale netwerken van de vluchtelingen aan bod en wordt er beschreven welke soorten steun er uit deze netwerken voortkomen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een weergave van de geboden steun vanuit institutionele hulpbronnen.

4.1 Algemene gegevens

Voordat de focus komt te liggen bij het beantwoorden van de deelvragen zal eerst een beknopte beschrijving worden gegeven van de respondenten die aan dit onderzoek hebben deelgenomen. Vervolgens zal de maatschappelijke en institutionele context worden geschetst waarbinnen jongvolwassen vluchtelingen hun plaats moeten zien te vinden in de Nederlandse samenleving. Het zal duidelijk worden dat ze diverse maatschappelijke en bureaucratische obstakels moeten zien te overwinnen om alleen al aan de eerste levensbehoeftes, zoals huisvesting, te kunnen voldoen; laat staan om in te stromen in een scholingstraject of om de arbeidsmarkt te kunnen betreden.

4.1.1 Respondenten

Er hebben in totaal achttien interviews plaatsgevonden met jongvolwassen vluchtelingen en zes interviews met zeven medewerkers van diverse instanties die zich intensief bezighouden met het welzijn van vluchtelingen.

Zestien van de achttien jongvolwassen vluchtelingen waren tussen de twaalf en twintig jaar op het moment dat zij naar Nederland kwamen. De lengte van hun asielprocedures varieert van zes tot tien jaar. Dertien vluchtelingen hebben een pardonvergunning gekregen, twee een ‘reguliere’ verblijfsvergunning en één persoon had op het moment van het interview nog steeds geen vergunning. Twee vluchtelingen vallen buiten de oorspronkelijke doelgroep aangezien zij ouder dan twintig (tweeëntwintig/ zevenentwintig) jaar waren op het moment dat zij naar Nederland kwamen en hun asielprocedures respectievelijk ‘slechts’ anderhalf jaar en één maand hebben geduurd. Van de in totaal achttien geïnterviewde vluchtelingen wonen er veertien in Utrecht, één in Wilnis en één in Mijdrecht. De overige twee vluchtelingen zijn dakloos. In totaal zijn er zestien mannen geïnterviewd en twee vrouwen. De vluchtelingen zijn afkomstig uit in totaal twaalf verschillende landen waarvan de

meesten uit Siërra Leone (vier) en China (vier). Een deel van de vluchtelingen gaf aan religieus te zijn, hiervan is het merendeel Moslim, een klein deel Christen en één vluchteling is Boeddhist. Slechts een enkeling is actief praktiserend en gaat dagelijks of wekelijks naar de moskee of kerk. Voor een nadere specificatie van de kenmerken van de vluchtelingen kan bijlage 3 worden geraadpleegd.

De functieomschrijvingen van de geïnterviewde medewerkers verschillen. Vijf van de zes medewerkers begeleiden vluchtelingen op heel praktisch niveau, van hulp bij regelzaken tot ondersteuning bij het vinden van een baan. De medewerker van het UAF houdt zich voornamelijk op beleidsmatig niveau met de doelgroep bezig. Van VluchtelingenWerk De Ronde Venen zijn er twee medewerkers geïnterviewd. Eén medewerker is regionaal projectleider van de unit Emplooi (dit is de afdeling arbeidsreïntegratie van VluchtelingenWerk Midden-Nederland) en daarnaast coördinator van het VluchtelingenWerk in de gemeente Ronde Venen, Breukelen, Loenen en Abcoude. De tweede medewerker vervult de functie van integratieconsulente. Van het VluchtelingenWerk Utrecht vervult de geïnterviewde medewerkster eveneens de functie van integratieconsulente oftewel trajectbegeleider en ook de medewerker van het Ex-AMA team is trajectbegeleider. Van reïntegratiebedrijf Fourstar is gesproken met een reïntegratieconsulente die in haar case-load alleen vluchtelingen heeft. Verder is er gesproken met een trajectbegeleider inburgering van Bureau Inburgering en met een medewerker gemeentelijk beleid van het UAF.

4.1.2 Maatschappelijke en institutionele context

De maatschappelijke en institutionele context waar de jongvolwassen vluchtelingen mee te maken hebben in Nederland is in belangrijke mate bepalend voor de manier waarop zij zich in Nederland kunnen vestigen, een nieuw bestaan op kunnen bouwen en kunnen integreren op de arbeidsmarkt. De vaak onstabiele woonsituatie en onzekere verblijfsstatus van vluchtelingen maakt dat continuïteit en financiering ten aanzien van scholing of werk niet is gewaarborgd en opleidingen, taalcursussen of banen tussentijds moeten worden onderbroken. Er zal dan ook aandacht worden besteed aan de woon- en leefsituatie van de jongvolwassen vluchtelingen en de instanties die hierop invloed uit kunnen oefenen.

Woonsituatie

‘Vreemdelingen die zijn toegelaten tot de asielprocedure, krijgen automatisch opvang in een asielzoekerscentrum (AZC)’ (VluchtelingenWerk, 2009c). Alle vluchtelingen hebben enige tijd in het AZC gewoond, sommigen zelfs meerdere jaren. Volgens een medewerker van het UAF liggen deze AZC’s vaak op afgelegen plaatsen waardoor de participatie van vluchtelingen in de Nederlandse samenleving wordt belemmerd. Vluchtelingen zijn over het algemeen negatief over het AZC, met

name over de beperkte privacy: *“Weet je in AZC mis je ook echt een beetje...niemand wil in AZC wonen. Zo’n klein kamertje, misschien drie mensen gaan slapen, geen probleem”*. Het opstarten van een studie in een AZC wordt belemmerd door de huisvesting aangezien asielzoekers vaak in kleine units met meerdere gezinnen wonen, met veel onrust en beperkt computergebruik. Daarnaast geeft een consulente van Fourstar aan dat vluchtelingen vaak wel iets van taallessen hebben gehad in de AZC’s maar dat zij daar weinig continuïteit in hebben gehad doordat zij steeds van AZC naar AZC moesten verhuizen. Hierover vertelt een vluchteling: *“Het AZC leven is zo: ik ben begonnen bij Pieterburen dat ligt in Groningen, nee eigenlijk bij Den Haag je komt OC, dus Den Haag, van Den Haag naar Pieterburen, van Pieterburen naar Delfzijl dat is ook in Groningen, van Delfzijl naar Utrecht, Leersum, en van Utrecht moest ik vertrekcentrum, dus naar Ter Apel en van Ter Apel naar Echt, Limburg. En dus daar heb ik zeg maar vergunning gekregen”*. Zo kan het gebeuren dat een vluchteling voor een opleiding wordt ingeschreven en dat op het moment dat een plekje vrij komt er weer moet worden verhuisd naar een ander AZC.

Een aantal vluchtelingen heeft in een Kleine Woon Eenheid (KWE) of Kinder Woon Groep (KWG) van Stichting Nidos gewoond. Dit is een voogdij-instellingen voor alleenstaande minderjarige asielzoekers waar ook opvang wordt verleend. Volgens een medewerker van het Ex-AMA team zijn sommige vluchtelingen nadat ze via Nidos hebben gewoond een tijd lang illegaal in Nederland verbleven. Zij hebben door de pardonregeling uiteindelijk toch een verblijfsvergunning gekregen.

Elke gemeente krijgt een taakstelling van op te nemen vluchtelingen in een gemeente. De gemeente meldt aan de woningstichting hoeveel woningen er nodig zijn waarna de woningstichting weer contact opneemt zodra er een woning vrij komt. De gemeente kijkt dan welke vluchtelingen er geplaatst kunnen worden door middel van een ‘landelijke database’ met vluchtelingen die op zoek zijn naar een woning. VluchtelingenWerk begeleidt vervolgens de huisvesting van vluchtelingen die van het AZC komen of van pardonners die soms jarenlang dakloos zijn geweest. Uit de interviews is gebleken dat het de gemeentes niet altijd lukt om vluchtelingen snel te huisvesten. Zes vluchtelingen zijn gedurende een bepaalde tijd, variërend van iets meer dan een jaar tot ongeveer vier jaar, dakloos geweest. Van de achttien vluchtelingen huren er momenteel tien een woning, zes vluchtelingen huren een kamer en twee zijn dakloos. Twee vluchtelingen wonen in dorpen buiten de stad. Ze geven beiden aan tevreden te zijn met de woonplaats, alleen het openbaar vervoer is er slecht: *“Ik wil waar meer echt met treinen enzo te maken hebben. Dat ik makkelijk vervoer kan. [...] Dat je kan snel op trein enzo dat wel. Maar hier is ook goed, ik vind hier rustig, relaxed, als je thuis komt je kan echt gewoon goed slapen”*.

Inkomenssituatie

“[...] sowieso is inkomen heel belangrijk wil je een leven leiden in Nederland, om een stabiel leven op te bouwen. Je hebt altijd eerst met de basis te maken. Dus je moet eerst zien dat iemand een inkomen en huisvesting heeft wil je goed naar school kunnen gaan, kunnen werken” (trajectbegeleider Ex-AMA team).

Een deel van de vluchtelingen is afhankelijk van een uitkering. De inkomsten hiervan zijn vaak laag waardoor ze beperkt worden in het onderhouden van sociale contacten, in hun bewegingsvrijheid en in één geval in het ondergaan van een medische behandeling. Een voorbeeld wordt gegeven door een 20-jarige vluchteling. Haar inkomsten beperken haar in haar sociale activiteiten. Zo komt het voor dat haar klasgenoten samen gaan winkelen en dat zij thuis blijft omdat ze nog geen OV-jaarkaart heeft gekregen en een strippenkaart te duur is. Ze krijgt momenteel een lage uitkering waarvan ze eigenlijk niet rond kan komen: *“Ja en soms is ook een beetje moeilijk met geld want door mijn leeftijd ik krijg alleen maar iets meer dan 400 euro, maar heel weinig, 440 of zoiets. [...] Ja ik moet 260 voor mijn huur betalen, daarna 100 euro voor de verzekering en rest is alleen maar 100 euro, nog niet 100 euro, daarom...Dan moet ik nog naar school gaan met strippenkaart, ja dat is natuurlijk heel lastig”*.

De inkomsten uit loondienst of studiefinanciering zijn daarnaast eveneens minimaal. Sommigen zitten nog in de procedure van het aanvragen van een uitkering of studiefinanciering waardoor ze moeizaam rond kunnen komen. Anderen gaan weer beginnen met een opleiding en wisselen een uitkering in voor studiefinanciering waardoor ze in inkomen achteruit gaan: *“Dat betekent voor hun uit de Sociale Dienst, uit die uitkering, studiefinanciering aanvragen, dus ze zien ook dat daar heel veel verantwoordelijkheid in zit [...] Het is echt heel weinig geld [...]”* (reïntegratieconsulente Fourstar). Aangezien de werkzame vluchtelingen voornamelijk werkzaam zijn in lagere arbeidsmarktsectoren zijn ook van deze groep de inkomsten gering. Een Chinese man geeft aan zes dagen per week te werken, gemiddeld tien uur op een dag. Toch vindt hij dat hij niet minder kan werken omdat hij dan onvoldoende inkomsten heeft voor zijn vaste lasten: *“Ja maar als ik nu niet voldoende werk dan heb ik geen geld. Het is nu moeilijk voor mij met huur, eten”*.

Betrokken instanties

Diverse instanties zijn nauw betrokken bij het welzijn van vluchtelingen en kunnen worden gezien als hun formele netwerken voor hulp en steun. Deze formele netwerken kunnen direct en indirect invloed uitoefenen op onder andere de manier waarop en de mate waarin vluchtelingen op de arbeidsmarkt integreren. De vluchtelingen hebben in de interviews diverse instanties genoemd die hulp en ondersteuning bieden ten aanzien van hun integratie op de arbeidsmarkt. Daarnaast hebben ook de medewerkers van de diverse instanties hun rol beschreven ten aanzien van dit proces. De rollen en

doelstellingen van deze instanties ten aanzien van de jongvolwassen vluchtelingen komen hier beknopt aan bod. In paragraaf 4.4 zal worden beschreven welke concrete steun deze instanties bieden.

Aangezien de vluchtelingen zijn geworven bij diverse vestigingen van VluchtelingenWerk Midden-Nederland krijgen ze allemaal in mindere of meerdere mate ondersteuning van medewerkers van deze vestigingen. De missie van VluchtelingenWerk Midden-Nederland is zorgen voor een veilige omgeving en een gelijkwaardige positie voor vluchtelingen, asielzoekers en andere nieuwkomers in het werkgebied en de (lokale) samenleving (VluchtelingenWerk Midden-Nederland, 2009b). Voor de vluchtelingen is het VluchtelingenWerk belangrijk voor het opbouwen van een bestaan in Nederland. Het grootste deel van hen is cliënt van het Ex-AMA team in Utrecht. Het Ex-AMA team is opgestart om ex-ama's die tussen wal en schip vallen een toekomstperspectief te bieden. Belangrijk doel is het voorkomen van illegaliteit van de vluchtelingen (VluchtelingenWerk Midden-Nederland, 2009a). De medewerkers van het Ex-AMA team bieden maatschappelijke ondersteuning aan de cliënten en zijn tevens trajectbegeleider van hun inburgeringstraject. Het doel hiervan is volgens een medewerker van het Ex-AMA team het aantal betrokken instanties te verminderen en de bureaucratie weg te nemen van de cliënt. De inrichting van het pand beschrijft hij als een huiskamer met een open kantoorruimte. De locatie dient te fungeren als een soort vindplaats waar de doelgroep zelf naar toe komt. In de huiskamer staan banken, computers en er liggen wat boekjes op tafel. Dit draagt er mogelijk aan bij dat mensen langer blijven zitten en daardoor meer in contact komen met elkaar. De cliënten kunnen hier zonder afspraak langskomen, dit is om de hulp- en dienstverlening laagdrempelig te maken.

Een kleiner deel van de vluchtelingen is cliënt van VluchtelingenWerk Utrecht of De Ronde Venen. Een trajectbegeleider van VluchtelingenWerk Utrecht noemt als motto van de instantie het 'integraal dienstverleners'. Vluchtelingen kunnen er terecht voor juridische vragen, huisvesting, gezinshereniging, maatschappelijke begeleiding etc. De meeste vluchtelingen komen in contact met het VluchtelingenWerk omdat zij via deze instantie gehuisvest worden. De huisvesting wordt gezien als een belangrijk contactmoment van waaruit diverse instrumenten ingezet kunnen worden. Daarnaast zijn er vluchtelingen die al langere tijd in een stad hebben gewoond en die door mond-tot-mondreclame de weg naar het VluchtelingenWerk weten te vinden. Vluchtelingen kunnen voor hulp en steun terecht op spreekuren of kunnen een afspraak maken met hun trajectbegeleider. Naast de individuele maatschappelijke begeleiding worden er door VluchtelingenWerk diverse projecten georganiseerd, zoals een taalmaatjesproject waardoor vluchtelingen kunnen oefenen met de taal of een duizend-en-één-kracht project waarbij allochtone vrouwen hun kwaliteiten leren benoemen.

Een aantal vluchtelingen heeft contact met een reïntegratiebureau. Cliënten worden via de klantmanagers van de Sociale Dienst doorverwezen naar een reïntegratiebureau met als doel om binnen een jaar door te stromen naar werk of een opleiding. Volgens de reïntegratieconsulente van Fourstar volgen veel vluchtelingen een inburgeringscursus tegelijk met het reïntegratietraject. Soms worden extra conversatielessen ingezet om het traject succesvol te laten verlopen. Indien het taalniveau hoog genoeg is kunnen er sollicitatietrainingen worden aangeboden waarbij onder andere

een cv. wordt opgesteld. De reïntegratieconsulente stelt dat het voor vluchtelingen tegenwoordig, door de economische crisis, lastig is om een baan te vinden en adviseert haar cliënten daarom om een vervolgopleiding te gaan doen: “[...] ik adviseer bijna iedereen om na die NT2 een studie te volgen en bij ROC hebben ze speciale studie die zijn echt op maat gemaakt voor deze mensen. Zij leren een beroep en zij krijgen nog ondersteuning van Nederlands, één dag Nederlands, drie dagen naar school en één dag stage. Daardoor, binnen drie jaar dus, hebben ze in ieder geval een diploma [...]”.

Slechts één vluchteling zegt cliënt te zijn van het UAF. Hij is op 22-jarige leeftijd naar Nederland gekomen en valt gezien zijn leeftijd en verblijfsduur officieel buiten de bedoelde doelgroep van dit onderzoek. Het UAF is een instantie voor vluchtelingen die MBO-3 niveau of hoger hebben. Het UAF helpt vluchtelingstudenten bij het voorbereiden op de studie (ook als ze nog geen status hebben), tijdens de studie met bijvoorbeeld het vinden van een stageplaats en na de studie met vormen van loopbaanbegeleiding. De eis om toegelaten te worden als cliënt van het UAF is dat men minstens twaalf jaar scholing heeft gehad in het land van herkomst, wat ongeveer neerkomt op basis- en middelbare school. Aanmelding bij het UAF gebeurt door werving via de asielzoekerscentra. Daarnaast is er veel mond-tot-mondreclame. Volgens een medewerker van het UAF wisten sommige cliënten zelfs in het herkomstland al af van de mogelijkheden bij het UAF: “Ja we hebben zelfs voorbeelden van mensen die in het land van herkomst al weten dat ze bij het UAF terecht kunnen”. Gezien de toelatingseisen van het UAF is het voorstelbaar dat niemand van de bedoelde doelgroep¹³ cliënt is bij het UAF aangezien geen enkeling (op één na) aan de eis van twaalf jaar scholing kan voldoen.

Bureau Inburgering neemt eveneens een belangrijke positie in ten aanzien van vluchtelingen. De meeste vluchtelingen worden bij hun inburgeringstraject echter niet door Bureau Inburgering begeleid maar door hun trajectbegeleider van het VluchtelingenWerk omdat zij binnen de doelgroep ‘nieuwkomers met een vluchtelingenstatus’ vallen en een laag taalniveau hebben. Meer hierover komt in paragraaf 4.2.2 aan bod.

Genoemde instanties houden onderling goed contact met elkaar en wisselen informatie uit over de cliënten. Zo heeft het Ex-AMA team veel contact met reïntegratiebedrijf Fourstar om gegevens over cliënten uit te wisselen en zo optimale diensten te kunnen verlenen. VluchtelingenWerk Utrecht heeft ook (vrijwel) dagelijks contact met reïntegratiebedrijven. Daarnaast wordt er door de verschillende instanties van VluchtelingenWerk contact onderhouden met onder andere uitkeringsinstanties en gemeentes omtrent kwesties als inkomen, huisvesting en inburgering.

¹³ Vluchtelingen die tussen de twaalf en twintig jaar waren op het moment dat zij naar Nederland kwamen en waarvan de asielprocedure zes jaar of langer heeft geduurd.

Asielbeleid en verblijfsstatus

Voordat er wordt gestart met het beantwoorden van de deelvragen is het van belang om meer inzicht te krijgen in het Nederlandse asielbeleid. Dit beleid beïnvloedt de mogelijkheden voor vluchtelingen tot het volgen van een opleiding en het opdoen van werkervaring. Uit de interviews is gebleken dat de asielprocedure per individu zeer verschillend verloopt en dat er diverse regelingen en uitzonderingen zijn waardoor iemand wel of juist geen verblijfsvergunning (voor beperkte of onbeperkte tijd) krijgt. Verblijfsvergunningen kunnen worden verleend onder een beperking, zoals gezinshereniging, studie of arbeid in loondienst (IND, 2008). Het soort vergunning maakt het voor de één dan ook mogelijk om een opleiding te doen of te werken, terwijl deze mogelijkheden voor de ander niet toegankelijk zijn. Diverse vluchtelingen hebben in de beginjaren dat zij in Nederland waren al eens een verblijfsvergunning voor bepaalde tijd gekregen waardoor zij konden starten met het volgen van een opleiding of konden gaan werken. Na een aantal jaren liep deze vergunning echter af waardoor ze nog maar beperkt recht hadden op voorzieningen zoals educatie en gezondheidszorg en beperkt recht hadden op arbeid. Een voorbeeld wordt gegeven door een trajectbegeleider van het Ex-AMA team. Hij vertelt dat de situatie in Siërra Leone rond 2000 zo slecht was dat elke vluchteling die daar vandaan kwam direct een verblijfsvergunning kreeg. Rond 2004 werd de situatie echter weer veilig verklaard waardoor de vergunningen van veel vluchtelingen afliepen en niet werden verlengd: *“Ik heb altijd werk gedaan, vijf jaar of meer. Toen was ik geen vergunning ik denk vier of drie jaar, toen heb ik niets gedaan. Geen vergunning en geen werk, niets”* (vluchteling uit Siërra Leone).

Twee vluchtelingen zijn een aantal jaren illegaal in Nederland verbleven waardoor ze geen opleiding konden volgen of konden werken. Beiden hebben voorafgaande aan die periode enkele jaren een verblijfsvergunning gehad maar moesten Nederland verlaten op het moment dat deze vergunning afliep. Vanaf die tijd verbleven ze bij vrienden of in een nachtopvang. Ook hebben ze een tijd in de gevangenis gezeten. Eén van beide moest meewerken aan een project tot terugkeer naar zijn herkomstland. Hij heeft toen een aantal maanden bij zijn vriendin gewoond omdat hij hier niet aan mee wilde werken. In die tijd heeft hij een vals Italiaans paspoort gekocht zodat hij in ieder geval iets kon laten zien wanneer hij zou worden aangehouden door de politie. Niet lang daarna werd hij aangehouden en opgepakt. Hij zegt nu achter te lopen met het leven: *“Ik ben kwijt dagen. Ik ben tien jaar kwijt”*.

Er blijkt ten aanzien van de asielprocedure ook een verschil te zijn in rechten voor minderjarige of meerderjarige vluchtelingen. Minderjarigen hebben met name meer rechten ten aanzien van hun verblijf en scholing in Nederland. Bij één persoon werd door het COA (Centraal Orgaan opvang Asielzoekers) op het moment dat hij 18 werd de betaling van zijn opleiding stopgezet. Hij had op dat moment nog geen vergunning waardoor het erg lastig was om een opleiding af te ronden.

In de situatie van een andere man speelt leeftijd eveneens een belangrijke rol:

X heeft nog steeds geen verblijfsvergunning. Toen hij als 19-jarige jongen naar Nederland kwam woonde zijn vader al enige tijd in Nederland. De vader van X was voor 1 april 2001 naar Nederland gekomen en heeft via het Generaal Pardon een verblijfsvergunning gekregen. Op dat moment mocht de rest van het gezin uit Afghanistan over komen in het kader van gezinshereniging. Doordat X zelf na 1 april 2001 naar Nederland is gekomen als meerderjarige wordt zijn situatie apart bekeken en heeft hij als enige van zijn gezin geen verblijfsvergunning waardoor hij officieel niet mag werken.

4.2 Menselijk kapitaal

Het menselijk kapitaal van vluchtelingen, in de literatuur ook wel ‘human capital’ genoemd, kan mogelijk een belangrijke rol spelen bij de arbeidsintegratie van vluchtelingen. Om een antwoord te krijgen op de eerste deelvraag, namelijk welke kennis, vaardigheden en competenties jongvolwassen vluchtelingen in zowel hun herkomstland als in Nederland hebben opgedaan en wat de rol hiervan is ten aanzien van hun integratie op de arbeidsmarkt, hebben de vluchtelingen eerst hun educatieniveau, gevolgde opleidingen/ cursussen en werkervaring in kaart gebracht en toegelicht. Uit de beschrijvingen blijkt dat ze over het algemeen weinig scholing hebben genoten of werkervaring op hebben gedaan. Hierdoor is het onduidelijk of de arbeidsintegratie geschiedt onder, op, of boven het oorspronkelijke competentieniveau. De paragraaf zal worden afgesloten met een beschrijving van de factoren die de arbeidsintegratie van vluchtelingen faciliteren dan wel belemmeren.

4.2.1 School en werkervaring in herkomstland

De vluchtelingen blijken over het algemeen weinig scholing te hebben gehad in hun herkomstland. Het grootste deel heeft alleen basisonderwijs gevolgd. In de helft van de gevallen hebben de vluchtelingen het basisonderwijs niet afgerond. Redenen hiervoor zijn onder andere het politieke klimaat, de veiligheid en de mate waarin men het op kon brengen om de kosten voor onderwijs te voldoen. Van de achttien vluchtelingen zijn drie Afrikaanse mannen een deel van hun lagere schooltijd naar de Koranschool geweest, hier werden ze onderwezen in de Koran en konden ze ook taalles krijgen. Vier vluchtelingen zijn helemaal niet naar school geweest in hun herkomstland; de voornaamste reden hiervoor is dat hier geen geld voor was. Vooral bij de Afrikaanse vluchtelingen vormen de scholingskosten een drempel: “[...] *Als eh jij kan betalen jij gaan naar school, jouw kinderen gaan naar school. Als jij niet kan betalen jouw kinderen blijven thuis. Dat is een beetje in Afrika*”. Een deel van de vluchtelingen is in het herkomstland begonnen met de middelbare school. Eén man vertelt dat hij leerde voor automonteur, hij kreeg hierbij alleen praktijkles: “[...] *in Angola*

was het makkelijk, alleen maar praktijk. Mensen zeggen 'je moet dit open, dit open, dan naar die, dan weet je wat is kapot binnen'". De meeste vluchtelingen hebben hun schoolcarrière voortijdig af moeten breken vanwege de vlucht naar Nederland. Wat hierbij een belangrijke rol speelt is de jonge leeftijd waarop ze zijn gevlucht. De jongeren waren tussen de 12 en de 20 jaar (gemiddelde: 16 jaar) toen zij naar Nederland kwamen. Er is maar één persoon die zijn diploma van de middelbare school heeft kunnen behalen waarna ook hij heeft moeten vluchten. Ter vergelijking zijn er twee mannen geïnterviewd die op oudere leeftijd (respectievelijk 23 en 27 jaar) naar Nederland zijn gekomen. Eén van beide heeft in zijn herkomstland zijn diploma van de middelbare school kunnen behalen en zat in het derde jaar van zijn universitaire opleiding tot toek toen hij zijn land moest verlaten. De andere man komt uit Sierra Leone en is daarentegen al op jonge leeftijd (17 jaar) gevlucht naar buurland Guinee waardoor hij, net als eerder genoemde vluchtelingen, zijn basisschoolcarrière niet af heeft kunnen ronden. Hij heeft in Guinee wel Frans kunnen leren omdat hij dezelfde boeken als zijn vrienden had gekocht en hij na schooltijd les van hun kreeg.

Door de leeftijd waarop de vluchtelingen naar Nederland zijn gekomen hebben ze weinig tot geen werkervaring op kunnen doen in hun herkomstland. Degenen die wel een (bij)baan hebben gehad noemen banen als autoverkoper en huishoudelijk medewerker.

4.2.2 Inburgering, school, opleiding in gastland

Vanaf 1 januari 2007 geldt voor vreemdelingen van 16 tot 65 jaar in Nederland een inburgeringsplicht met het in werking treden van de Wet Inburgering (Hafidi-Gevers & Edriouch, 2007). Deze plicht geldt niet voor mensen die minstens acht jaar van de leerplichtige leeftijd in Nederland zijn verbleven en mensen die beschikken over diploma's die vrijstelling verlenen of kunnen aantonen dat zij over het vereiste taalniveau van het inburgeringsexamen beschikken. Men heeft pas aan de inburgeringsplicht voldaan als het inburgeringsexamen is gehaald. Inburgeringsplichtigen met een uitkering worden na een signaal van het UWV of de uitkeringsinstantie door de gemeente opgeroepen. In de gemeente Utrecht is met het in werking treden van de pardonregeling afgesproken dat alle pardonners voor een eerste gesprek over het inburgeringsprogramma naar Bureau Inburgering van de gemeente gaan. Alle inburgeringsplichtigen moeten een toets doen om te bekijken welk taalniveau men bezit. VluchtelingenWerk Utrecht voert in opdracht van Bureau Inburgering de trajectbegeleiding voor nieuwkomers met een vluchtelingenstatus uit (Hafidi-Gevers & Edriouch). Mensen met een hoger taalniveau worden begeleid door Bureau Inburgering. Er zijn diverse taalaanbieders waar inburgeringsplichtigen gebruik van kunnen maken. In de gemeente Utrecht zijn er afspraken over welk postcodegebied naar welke taalaanbieder gaat. Mensen die in Nederland nog niet naar school zijn geweest worden nieuwkomers genoemd. Nieuwkomers volgen het inburgeringsprogramma standaard bij het Regionaal Opleidingen Centrum (ROC). Veel vluchtelingen, ook al zijn ze lang in Nederland, vallen onder de categorie 'nieuwkomers' en gaan dan ook in bijna alle gevallen naar het ROC. Vanaf

het moment dat vreemdelingen een verblijfsvergunning krijgen hebben ze 3½ jaar de tijd om het inburgeringsexamen te halen. Vreemdelingen kunnen er dus voor kiezen om de inburgering uit te stellen. Als ze het in die 3½ jaar niet kunnen halen door psychische of lichamelijke belemmeringen dan kunnen ze door de gemeente ontheven worden van de inburgeringsplicht. Inburgeraars die het minimale niveau niet kunnen halen ondanks dat ze aan de inspanning hebben voldaan kunnen eveneens ontheven worden. Op het niet nakomen van de inburgeringsplicht staat een financiële sanctie in de vorm van het terug betalen van de scholingskosten.

Naast het opbouwen van een sociaal netwerk, het ontwikkelen van sociale vaardigheden en praktische kennis van het land is het leren van de Nederlandse taal een belangrijk onderdeel van het inburgeringsexamen (Hafidi-Gevers & Edriouch, 2007). Door de gemeente Utrecht worden projecten aangeboden zoals een taalstage of schrijfgroep als verplicht onderdeel naast het reguliere inburgeringsprogramma, dit is dus niet in elke Nederlandse gemeente hetzelfde. Een medewerker van Bureau Inburgering noemt als uiteindelijk doel ‘zelfredzaamheid van de cliënten’ en ziet de verplichte inburgering ook wel als stok achter de deur aangezien vluchtelingen zo in ieder geval de taal moeten leren en zo gemakkelijker doorstromen naar vervolgopleidingen. De functie van de school is niet alleen het aanleren van de taal maar eveneens dat mensen weer leren om te leren, aldus de medewerker van Bureau Inburgering. Een medewerker van het UAF ziet de taal eveneens als belangrijke factor om te kunnen integreren op de Nederlandse arbeidsmarkt. *“Op de Nederlandse arbeidsmarkt, zonder kennis van het Nederlands, is het natuurlijk buitengewoon moeilijk om je te handhaven, om überhaupt een baan te krijgen. Dat betekent dat taalverwerving heel essentieel is. In de eerste plaats om gewoon te kunnen communiceren en als je een beroepsfunctie wilt hebben die van enigszins hoger niveau is dan is taal toch een enorme voorwaarde”*.

Meer dan eenderde van de jongvolwassen vluchtelingen volgt momenteel een inburgeringscursus. Voorafgaande aan de inburgeringscursus hebben velen al taallessen/-cursussen gevolgd in het AZC. Deze taallessen hadden volgens de vluchtelingen die hier iets over vertellen echter weinig om handen: *“Yes it’s not that uh...maybe just in the beginning but not that they real teach you. I don’t know how they’re teaching words but there wasn’t a real teacher that you ask to come and teach you but you have to learn by yourself”*. Het grootste deel van de vluchtelingen is positief over de inburgeringscursus en wil zo snel mogelijk de Nederlandse taal beheersen. Wel hebben ze er moeite mee om zich de taal eigen te maken. Eén man is duidelijk niet te spreken over de inburgeringscursus, hij vindt dat hij er te weinig kan leren en stelt dat mensen zelfs slagen voor het inburgeringsexamen wanneer ze de Nederlandse taal nog niet machtig zijn.

Minder dan eenderde van de vluchtelingen is nog niet begonnen met de inburgeringscursus en zal nog gaan starten. Oorzaken voor deze late start zijn onder andere: dakloosheid, de persoonlijke gezondheidssituatie en een verhuizing van de ene woonplaats naar de andere waardoor de cursus tussentijds werd onderbroken. De overige vluchtelingen zijn niet verplicht de inburgeringscursus te volgen aangezien zij al in andere opleidingen zijn ingestroomd. De meesten uit deze groep hebben

eerst een taal cursus gevolgd of in de Internationale Schakel Klas gezeten en zijn direct daarna een vervolgopleiding gaan doen.

Een aantal vluchtelingen hebben al tijdens de asielprocedure een opleiding gevolgd. Dit was echter niet altijd makkelijk: *“School was ook een beetje moeilijk, normaal moet ik wel stoppen maar ik ging gewoon door. Ik zeg ‘nee ik ga gewoon mijn school doen af’. Mijn leraar zei ‘normaal moet je stoppen’. Ik zei ‘ja als ik stop ga ik alleen maar thuis zitten, daar heb ik geen zin in’. Hij zegt ‘jij krijgt boete’. Ja als ik boete krijg dat is wel mooi, als ik mijn verblijfsvergunning krijg dan ga ik mijn boete betalen. En ik ging wel doen. Toen had ik wel boete van 1300 euro. Dan was het klaar ik heb diploma gekregen, dan heb ik verblijfsvergunning en heb ik 1300 terug betaald”*. Opleidingen die tijdens de asielprocedure zijn gevolgd zijn: horeca, bouw, autotechniek en assistent-automonteur. Het gaat hier vaak om kortdurende praktische VMBO of MBO opleidingen van één of twee jaar. Daarnaast wordt een HBO-schakeljaar genoemd als opleiding tijdens de procedure. Eén persoon (zonder verblijfsvergunning) heeft een ICT opleiding kunnen volgen voor uitgeprocedeerde asielzoekers en volgt momenteel de opleiding elektrotechniek. Het volgen van deze opleidingen pakt voor de vluchtelingen wisselend uit. Het merendeel van de jongeren die tijdens de asielprocedure een opleiding heeft gevolgd heeft een baan gevonden of is een vervolgopleiding gaan doen. Dit zijn echter niet altijd banen met een vast contract. Hierdoor kan er onzekerheid bestaan over het behoud van de baan, en over voldoende inkomsten om in het levensonderhoud te kunnen voorzien.

4.2.3 Werkervaring in gastland

Een groot deel van de vluchtelingen heeft in Nederland tijdens de asielprocedure niet gewerkt. De voornaamste reden hiervoor is dat ze geen verblijfsvergunning hadden en officieel dan ook niet mochten werken. Van degenen die wel hebben gewerkt, hebben er twee gewerkt in het informele circuit. Ze hebben vrienden geholpen met onder andere het opknappen van hun huis en het passen op hun kinderen. Beiden hebben dit als een soort tegenprestatie gedaan omdat zij bij hun vrienden in huis mochten wonen. Twee Chinese mannen hebben alle jaren zonder dat ze een verblijfsvergunning hadden in Chinese restaurants gewerkt. Eén man heeft vrijwilligerswerk gedaan bij een autogarage en als stukadoor. Anderen hebben tijdens de asielprocedure gewerkt in baantjes als schoonmaker of kranten-/reclamebezorger. Hierover zegt een vluchteling: *“En bijna 8 jaar heb ik huishoudelijk werk gedaan. Ik heb, ik kan nooit bij een restaurant of café of bij een vrije omgeving gewerkt eigenlijk want ik mocht dat niet omdat ik geen verblijfsvergunning...”*.

Vijf vluchtelingen hebben op dit moment een baan. Twee mannen werken in een Chinees restaurant, één man werkt in een magazijn, een ander als timmerman en de laatste als beveiligingsmedewerker. De jongvolwassenen die op dit moment niet werken geven hiervoor als reden dat ze het te druk hebben met de inburgering cursus of dat ze net zijn ontslagen. Dit ontslag is een gevolg van de economische crisis of een aflopend contract bij het uitzendbureau. Een afgeronde

opleiding resulteert niet altijd in een baan in de afstudeerrichting. Drie van de vijf vluchtelingen die in het bezit zijn van een baan hebben echter wel een opleiding gevolgd die (duidelijke) raakvlakken heeft met hun huidige werkzaamheden. Van alle werkenden is er echter maar één persoon die geen opleiding heeft gevolgd. Dus hoewel de vluchtelingen met een baan niet altijd werken in de sector waarvoor ze zijn opgeleid lijkt het hebben van een diploma toch een belangrijke factor om te integreren op de arbeidsmarkt.

De meesten zeggen werk te zoeken of te hebben gevonden via het uitzendbureau. Vrienden of instanties als het VluchtelingenWerk hebben volgens de vluchtelingen verteld dat je bij het uitzendbureau terecht kunt als je werk zoekt. Bellen of direct binnenlopen bij een restaurant blijkt volgens Chinese vluchtelingen ook te werken. Sommigen hebben gebruik gemaakt van het internet of van advertenties in de krant en weer anderen zijn via een tip van een vriend bij een werkgever terecht gekomen. Over de rol die vrienden kunnen vervullen bij het zoeken van werk zal in paragraaf 4.3 meer worden beschreven.

Over het algemeen waren de jongvolwassenen tevreden met de baan die zij hebben of hebben gehad. Degenen die nog geen afgeronde opleiding hebben en op zoek zijn naar een baan maakt het weinig uit in wat voor sector ze terecht komen, zolang het werk maar geld oplevert. Opvallend is dat de drie Chinese mannen die in Chinese restaurants werken of hebben gewerkt vooral zeggen dat het werk druk is en erg vermoeiend. Geen van hen zegt vol overtuiging het werk leuk te vinden. Dit wordt beaamd door een medewerker van Bureau Inburgering: “[...] ik heb het idee dat het arbeidsethos bij veel Chinezen wat anders ligt. Eigenlijk zoiets van, ja wat je leuk vindt dat is een luxe probleem”.

4.2.4 Faciliterende of belemmerende factoren

De medewerkers van de diverse instanties noemen verschillende factoren die zij van belang achten voor een goed toekomstperspectief van vluchtelingen. Factoren die worden genoemd zijn: de motivatie en gedrevenheid van vluchtelingen om iets te bereiken, een stimulerende houding van instanties, de arbeidsmarktsector waarin men is/ wordt opgeleid (mensen in de zorg worden meer gevraagd) en de leeftijd van vluchtelingen (werkgevers zouden liever jongeren aannemen). Als factoren die een goed arbeidsmarktperspectief juist in de weg staan worden genoemd: een ‘work first aanpak’ waarbij vluchtelingen zonder opleiding zo snel mogelijk aan het werk worden gezet, de economische crisis, het gebrek aan continuïteit door verhuizingen, het gebrek aan een opleiding, de langdurige onzekerheid over de verblijfsstatus waardoor men niet na heeft kunnen denken over een toekomst in Nederland en keuzes heeft kunnen maken ten aanzien van arbeid of educatie en een gebrekkige taalbeheersing. Een treffend voorbeeld over de invloed van de gebrekkige taalbeheersing van vluchtelingen op hun arbeidsmarktperspectief wordt gegeven door een medewerker van het Ex-AMA team over Chinese vluchtelingen: “Dus hun werktijden, omdat ze in Chinese restaurants

werken, zijn bijvoorbeeld van 12.00 tot 22.00 uur. Dus die werken gigantisch veel. En dan gaan ze inburgeren en dan doen ze dat 's ochtends. Dus je krijgt mensen die dan gewoon de hele dag bezig zijn, ze werken keihard. Dat ethos hebben ze ook wel in hun cultuur. Maar je ziet dan dat de scholing in problemen komt. Maar omdat hun taal dan zo slecht is zijn ze afhankelijk van de Chinese restaurants en krijgen nergens anders werk. Het blijft een cirkel waardoor ze bijna afhaken [...]”. Een man die zelf in een Chinees restaurant werkt zegt hierover: “[...] Ik spreek Nederlands minder. Als ik werk in de keuken spreken we niet Nederlandse taal”. Een andere Chinese vluchteling wil in de toekomst graag in een Chinees restaurant werken door het gemak van de Chinese taal.

De vluchtelingen zelf noemen als belangrijkste factoren voor een goede arbeidsmarktpositie het doorleren en het behalen van een diploma. Mogelijk hebben de contactpersonen bij diverse instanties deze visie op de vluchtelingen overgebracht. Daarnaast worden motivatie en taalbeheersing genoemd als belangrijke factoren. Eén persoon is van mening dat het hebben van een rijbewijs van groot belang is voor het verkrijgen van een baan. Volgens diverse vluchtelingen staan de economische crisis en een slechte taalvaardigheid een goed arbeidsmarktperspectief in de weg. Daarnaast ervaren de vluchtelingen de langdurige asielpcedure als negatief omdat ze een lange tijd niets konden en niets mochten doen: “[...] I think when you don't have a permit for a long time, I think that is not good because you can think of a lot of things and the people also do a lot of things, terrible things, criminal things, bad things [...]”. Ook het gebrek aan een stabiele woonomgeving werkt belemmerend bij het werken aan een betere toekomst. Eén man noemt zijn situatie een 'kritieke situatie' aangezien hij al drie jaar geen stabiele woonsituatie heeft. Elke dag moet hij bedenken waar hij gaat slapen. Soms blijft hij de hele nacht in een discotheek omdat hij vindt dat hij niet altijd bij vrienden kan blijven. Hij wil graag starten met de inburgeringscursus maar heeft eerst een huis nodig voor meer rust. Hij heeft veel last van stress en nervositeit. Zijn mentale welzijn staat participatie op het gebied van werk en educatie in de weg. Het mentale en fysieke welzijn van vluchtelingen kan een succesvol arbeidsmarktperspectief eveneens belemmeren. Sommige vluchtelingen hebben fysieke klachten zoals rugpijn. Een enkeling is met een aandoening zoals een gebroken enkel of schotwond naar Nederland gekomen. Opvallend is het volgende verhaal:

X is een albino en heeft diverse gezondheidsklachten ten gevolge hiervan; hij heeft ernstige huidproblemen en zijn gezichtsvermogen is slecht. Daarnaast heeft hij een grote tumor op zijn hoofd waaraan hij in Nederland is geopereerd. Toen X in Nederland aankwam had hij een gebroken linkerbeen omdat hij was aangereden in Guinee. Ook had hij kogelgaten in zijn voet. Hij kwam later op de afspraak voor het interview omdat hij 's ochtends met het opstaan uit bed duizelig was geworden en het rustig aan wilde doen. Door zijn gezondheidsklachten kan X op dit moment weinig activiteiten ondernemen: “I not do anything, because: physical leg forse and because the head is very heavy”.

Verder kunnen bureaucratische belemmeringen een goede arbeidsmarktintegratie van jongvolwassen vluchtelingen in de weg staan. Volgens een medewerker gemeentelijk beleid van het UAF was enkele jaren geleden het beleid van het COA gericht op het niet stimuleren van studie en opleiding door onder andere een meldplicht waardoor vluchtelingen geen colleges konden volgen of co-schappen konden lopen omdat ze zich op een bepaald tijdstip moesten melden. Tegenwoordig is het beleid gunstiger. Wel kan de werkwijze van de onderwijsinstellingen zelf ook belemmerend werken door een onflexibele houding. Het moeten wennen aan het onderwijssysteem, de taalachterstand en de omstandigheden in het land van herkomst werken als vertragende factor bij vluchtelingen ten aanzien van hun studieduur. Hier wordt volgens de medewerker van het UAF nog onvoldoende rekening mee gehouden. De reïntegratieconsulente van Fourstar stelt dat het grote aantal instanties dat betrokken is bij en ingelicht moet worden over zaken rondom de inburgering, tijdrovend werkt waardoor het soms zes tot acht maanden duurt voordat iemand kan starten met de inburgering. Opvallend is dat het bestrijden van bureaucratie als taak wordt genoemd door zowel het UAF als het Ex-AMA team en het VluchtelingenWerk, blijkbaar wordt dit noodzakelijk geacht in de hulp- en dienstverlening aan vluchtelingen. De vluchtelingen waarderen het over het algemeen positief dat diverse instanties onderling contact onderhouden: *“Uh I think the connection is all between them. Yes, they have connections between their self, for business. Because at the time I do the test (taaltest voorafgaande aan de inburgeringscursus), they tell me that they will inform VluchtelingenWerk about it. [...] Yes it’s a good thing, ja of course!”*.

4.3 Sociaal kapitaal

Na besproken te hebben welke individuele vaardigheden jongvolwassen vluchtelingen in zowel hun herkomstland als in Nederland hebben opgedaan wordt er bekeken of ook andere mensen behulpzaam kunnen zijn bij het proces van arbeidsintegratie. In de literatuur is naar voren gekomen dat voor vluchtelingen de netwerken buiten de eigen etnische gemeenschap meer waarde zouden hebben ten aanzien van dit proces. In deze paragraaf wordt bekeken hoe de netwerken van de vluchtelingen zijn samengesteld, welke steun er uit deze netwerken voortkomt en wat de bijdrage ervan is voor het verwerven van een betere sociaal-economische positie.

4.3.1 Sociale netwerken

Om de tweede deelvraag te kunnen beantwoorden, namelijk uit welke personen de sociale netwerken van vluchtelingen zijn opgebouwd, is de samenstelling van deze netwerken door de vluchtelingen in kaart gebracht en toegelicht. Aan de vluchtelingen is onder andere gevraagd naar de personen met wie zij het meeste contact hebben, naar de aard van het contact en de plaats van ontmoeting. Uit de

beschrijvingen blijkt dat de netwerken van vluchtelingen heterogeen zijn van samenstelling en dat er over het algemeen weinig autochtonen in hun netwerken voorkomen. De verwachtingen ten aanzien van de netwerkleden en de aard van het contact blijkt per individu te verschillen.

Aangezien de meeste jongvolwassen vluchtelingen (ex)ama's zijn, zijn ze zonder familieleden naar Nederland gekomen. Van slechts twee vluchtelingen wonen de ouders in Nederland en drie vluchtelingen hebben hier een broer of zus wonen. Alle vluchtelingen blijken daarnaast sociale contacten, zoals vrienden en kennissen, in Nederland te hebben opgedaan. Het is lastig om een eenduidige weergave te geven van de vriendschapsnetwerken van vluchtelingen aangezien vriendschap voor iedereen iets anders betekent. Een Chinese man koppelt het hebben van vrienden aan het krijgen van nieuwjaarskaartjes: *“Wim is Nederlandse jongen, is ook mijn vriend. Elke nieuwjaar ik schrijf een kaartje voor hem voor nieuwjaar, Wim ook schrijft een kaartje voor mij. Mallin ook hetzelfde, hij elk jaar kaartje schrijven voor mij ik ook kaartje schrijven voor hem. Heel veel mensen, bijvoorbeeld Hui, Chin, uhm...., Q, Yi, heel veel”*. Een ander gebruikt het woord ‘vriend’ alleen om een ouder of partner mee aan te duiden. Door sommigen wordt een onderscheid gemaakt tussen kennissen en hechte vriendschappen: *“[...] ik heb wel heel veel vrienden, maar echt gewoon een vriend van mij, echt dat ik zeg ‘ik kan op hem vertrouwen’, ik heb maar eentje”*. Eén vrouw zegt weinig vrienden te hebben in Nederland. Een vriend is voor haar iemand die er zowel in goede als in slechte tijden voor haar is. Ze vindt eigenlijk dat niemand hier echt aan voldoet.

Etnische netwerken

“[...] nou wat je heel veel ziet is dat de sociale netwerken aanvankelijk heel erg binnen de eigen etnische groep zijn opgezet. Somaliërs is bijvoorbeeld een heel hecht netwerk, ook hier in Utrecht, Chinezen idem dito maar dat spreekt haast vanzelf. Uhm met de Afrikanen zie je heel vaak dat het niet per land is georganiseerd” (trajectbegeleider Bureau Inburgering).

Alle vluchtelingen hebben dus sociale contacten opgedaan. Bij sommigen blijft dit contact beperkt tot één of twee vrienden, anderen hebben uitgebreide netwerken met veel vrienden en kennissen. Op de vraag aan een Angolese man of hij veel Angolese vrienden heeft antwoordt hij: *“Ja ik heb veel. Ik denk wel in heel Nederland ik ga met iedere Angolees om”*. De samenstelling van de netwerken van vluchtelingen is heel divers. De netwerken zijn niet per definitie beperkt tot landgenotennetwerken. Alle vluchtelingen hebben vrienden die eveneens zijn gevlucht uit hun herkomstland. Dit is niet verwonderlijk aangezien het AZC door de vluchtelingen de meest genoemde plaats is om vrienden te leren kennen. De belangrijkste factor voor de netwerkvorming lijkt echter taalbeheersing te zijn. Veel Afrikaanse vluchtelingen hebben contact met andere Afrikanen uit verschillende landen. In diverse Afrikaanse landen wordt er Engels of Frans gesproken waardoor het gemakkelijk communiceren is. Een man uit Guinee zegt over het herkomstland van zijn sociale contacten: *“Ja uit Guinee of Siërra*

Leone...of die mensen die Frans spreken ken ik, of Kameroen". Sommigen zoeken bewust vrienden op om in hun moedertaal te kunnen spreken: "[...]soms heb ik hoofdpijn, denk ik aan mijn moeder, dan ik gewoon bellen 'mag ik langs komen? [...] ik ga gewoon praten en dan vergeet ik, dan ga ik gelijk vergeten. [...] Dus moet ik altijd met een paar vrienden een beetje Portugees, dan ja...". De meeste vluchtelingen geven aan weinig Nederlandse vrienden te hebben omdat ze de taal niet goed beheersen. Sommigen zijn bang om fouten te maken en voelen zich daarom veiliger bij andere allochtonen. Opmerkelijk is dat de netwerken van de Chinese vluchtelingen wél vrijwel geheel beperkt zijn tot landgenotennetwerken. Als reden hiervoor wordt echter eveneens taalbeheersing genoemd: "[...] met Chinese vrienden die praten iets makkelijker, die andere praten is altijd beetje moeilijk van de taal".

Naast de taal is een andere reden voor weinig contact met Nederlanders hun afstandelijkheid. Nederlanders lijken niet open te staan voor nieuwe contacten: "*Because you meet somebody, to get relationship with him is very very difficult. Because like with Africans you can meet somebody, the same time the relationship starts there*". Een andere reden is dat de vluchtelingen op school weinig in contact komen met Nederlanders aangezien ze veelal bij andere allochtonen in de klas zitten. Het contact met Nederlanders lijkt in de meeste gevallen beperkt te blijven tot burens, kennissen of de meer formele contacten met de advocaat, arts of trajectbegeleider van het VluchtelingenWerk. Eén persoon heeft regelmatig contact met een Nederlands gezin in het kader van een 'taalmaatjesproject' van het VluchtelingenWerk.

Werk-/ opleidingsniveau sociale contacten

Over het algemeen hebben vluchtelingen dus veel vrienden en kennissen die eveneens als vluchteling naar Nederland zijn gekomen. Het is aannemelijk dat voor deze netwerkleden ook geldt dat zij in hun herkomstland weinig scholing hebben genoten en hoegenaamd geen werkervaring op hebben kunnen doen. In Nederland moeten zij eveneens hun taalvaardigheid ophalen om verder te kunnen studeren of om een baan te kunnen vinden. Veel netwerkleden blijken een inburgeringscursus of een opleiding, zoals de mbo-opleidingen ICT of elektrotechniek, te volgen of te hebben afgerond. De werkende vrienden en kennissen voeren daarnaast werkzaamheden uit als productiewerk, magazijnwerk en horecawerk. De in Nederland wonende ouders van twee vluchtelingen zijn allen niet werkzaam en drie van de vier ouders zijn inburgeringsplichtig. Over het algemeen hebben de vluchtelingen die zelf een opleiding volgen/ hebben afgerond, netwerkleden die eveneens (op hoger niveau) studeren/ hebben gestudeerd. In veel gevallen komt het werk- en opleidingsniveau van de netwerkleden redelijk overeen met het niveau van de vluchtelingen. Afwijkend is de carrière van een Chinese vluchteling die een Mbo-opleiding tot winkelassistent volgt terwijl vrijwel al haar vriendinnen niet werkzaam zijn of een opleiding volgen. Haar vriendinnen wonen al een lange tijd in Nederland samen met hun partner en/of hebben de zorg voor een kind.

Ontmoetingsplaats sociale contacten

De vluchtelingen noemen diverse ontmoetingsplaatsen waar ze hun vrienden voor het eerst hebben leren kennen. De meesten noemen het asielzoekerscentrum als ontmoetingsplaats. Vanuit het AZC komen mensen echter verspreid door het land te wonen waardoor er met sommige netwerkleden voornamelijk telefonisch contact wordt onderhouden. Een andere veelgenoemde manier om mensen te leren kennen is door het beoefenen van een sport of via via. Een Angolese man vertelt dat er elke zondag in het Majellapark in Utrecht voetbalwedstrijden worden gehouden. ‘Vroeger’ waren het volgens hem vooral Angolezen die hier op af kwamen, tegenwoordig zijn er onder andere ook mensen van Marokkaanse en Tunesische afkomst die naar deze wedstrijden komen. Bij deze wedstrijden wordt er geflyerd voor diverse feestjes, barbecues, etc. Het beoefenen van de sport zelf en het bezoeken van feestjes blijken plaatsen te zijn waar men snel contacten op kan doen. Daarnaast leren de jongeren op straat of in een discotheek of café mensen kennen: “[...] heel veel mensen in de stad we zijn bijna allemaal op dezelfde plek, weet je. En je gaat naar Afrikaanse shop of je ziet mensen, bijvoorbeeld je ziet iemand op een plaats je spreekt mensen aan je gaat proberen om contact. [...] als je gaat ergens die jongen spreekt Frans, je gaat een beetje geïnteresseerd blijven [...]”. Er zijn ook specifieke etnische ontmoetingsplaatsen waar vluchtelingen hun contacten opdoen. Een man uit Siërra Leone gaat regelmatig naar activiteiten van de Siërra Leone Vereniging in Utrecht waar Afrikanen vanuit het hele land op afkomen. Een Tsjetsjeense man leert nieuwe mensen kennen op Tsjetsjeense (bruilofts-) feestjes: “[...] als iemand gaat trouwen, iedereen gaat daar naar toe. Dan kan ik nieuwe mensen daar leren kennen”. Sommigen hebben het te druk om op stap te gaan of om hun vrienden regelmatig te zien. Een Palestijnse man gaat weinig uit omdat hij vaak niet wordt toegelaten door de uitsmijters. Wel gaat hij veel om met andere Arabieren en Moslims die hij ontmoet in het koffiehuis, de moskee of bij de islamitische slager.

Het werk wordt nauwelijks als een belangrijke ontmoetingsplaats genoemd. Soms worden er wel contacten opgedaan, maar het gaat dan vaak om oppervlakkige contacten. Bij de Chinese vluchtelingen geldt de werkplek, de Chinese keuken, wel meer als ontmoetingsplaats. Mogelijke reden hiervoor is dat zij daar veel mensen tegenkomen van dezelfde etnische afkomst die eveneens de Chinese taal spreken. Ook school wordt maar een enkele keer genoemd. Hier worden wel contacten opgedaan alleen zijn deze contacten vaak niet blijvend. Eén persoon vertelt dat hij om de drie maanden van klas wisselt waardoor hij zijn klasgenoten niet echt leert kennen. Een enkele keer worden de kerk, het VluchtelingenWerk en een woonvoorziening (bijvoorbeeld een Kleine Woon Eenheid (KWE) van Stichting Nidos of een studentenhuus) genoemd als ontmoetingsplaats.

Aard van het contact

Tussen de vluchtelingen zijn grote verschillen in de regelmaat waarin ze hun vrienden en familie zien. Degenen met familieleden in Nederland blijken allen goed contact met hen te hebben. De frequentie waarop met vrienden wordt afgesproken verschilt echter per persoon. Sommigen zien hun vrienden dagelijks, anderen zien hun vrienden alleen in het weekend of slechts één keer per maand. Dit laatste is het geval bij een vluchteling wiens gezondheidstoestand te wensen overlaat: “[...] *at times we can make phonecall, at times they come and visit me and times when I have the chance or when I’m not sick I will go and visit them*”.

Naast de regelmaat van het contact is ook de aard van het contact divers. Een aantal vluchtelingen ziet vriendschappen voornamelijk als functionele contacten die mogelijk bij kunnen dragen aan een beter toekomstperspectief. Zo worden onder vrienden personen verstaan die financiële steun en advies geven en informatie kunnen bieden over werk. Als reden voor het op willen doen van meer contacten wordt bijvoorbeeld gegeven: “*You never know how they can help me or how they can direct me to a future*”. Mogelijk spelen culturele normen en waarden een belangrijke rol ten aanzien van de diversiteit in de aard van het contact. Een Tsjetsjeense man vertelt dat het in zijn cultuur de gewoonte is om iemand te helpen en in huis te nemen wanneer het wordt gevraagd. “*Ja als mensen bijvoorbeeld uit Duitsland belt hier naar toe, bijvoorbeeld neemt contact met mij, maar ik weet hem niet. Hij vraagt mij misschien kan ik bij u komen of kan u mij helpen, ja ik moet helpen gewoon*”.

4.3.2 Geboden steun

Zoals hiervoor is beschreven zijn de sociale netwerken van de jongvolwassen vluchtelingen divers en veelzijdig qua samenstelling. Naast de samenstelling is ook de steun die uit deze netwerken voortkomt veelzijdig te noemen. De vluchtelingen noemen diverse manieren waarop er steun wordt geboden. Deze manieren zijn theoretisch onder te verdelen in vier vormen van steun, namelijk: emotionele, financiële, informatieve en praktische steun. Teneinde de derde en vierde deelvraag te beantwoorden zal worden beschreven op welke wijze deze vormen van steun naar voren komen. Het zal duidelijk worden dat deze vormen van steun zowel direct als indirect het proces van arbeidsintegratie van vluchtelingen kunnen beïnvloeden.

Emotionele steun

De emotionele steun die uit de netwerken voortkomt kan het vluchtelingen mogelijk maken om problemen te bespreken, ervaringen uit te wisselen en wederzijds begrip, vertrouwen en genegenheid te tonen (Hernandez-Plaza, Alonso-Morillejo & Pozo-Munoz, 2006). Weinig vluchtelingen geven

expliciet aan dat zij een dergelijke vorm van steun van hun vrienden of familie ontvangen. Eén persoon brengt naar voren dat zijn in Nederland wonende ouders hem nauwelijks ergens bij kunnen helpen aangezien zij zelf hulpbehoevend zijn. Ze zijn echter wel een grote steun aangezien hij weet dat ze achter hem staan: “[...] *Dat is ook een grote hulp, dat iemand gewoon achter jouw rug staat die zegt ‘je moet leren’*“. Een ander hecht veel emotionele waarde aan zijn vriendschappen: “[...] *kijk hier ik kende niemand, mijn vrienden zijn een soort familie geworden*”.

Voor sommigen lijkt het (collectief) wegstoppen van problemen en nare ervaringen een strategie om niet meer aan het verleden te hoeven denken. Een man uit Irak vertelt over zijn vriend die een handicap aan zijn handen heeft: “*Hij was ook in Irak, weet niet door wapen of...ik weet niet ik heb nog nooit gevraagd. Wij gaan praten, wij gaan nooit over problemen praten, ik ga nooit over dingen praten, nooit*”.

Doordat weinig vluchtelingen deze vorm van steun expliciet naar voren hebben gebracht kan er weinig worden gezegd over welke rol deze vorm van steun vervult in het leven van vluchtelingen.

Financiële steun

Het bieden van financiële steun kan verschillende uitwerkingen hebben ten aanzien van het toekomstperspectief van vluchtelingen, afhankelijk van of zij de gevende of de ontvangende partij zijn. Enerzijds kan het vluchtelingen de mogelijkheid bieden om een leven op te bouwen in Nederland en financieel gezien rond te komen. Anderzijds kan deze vorm van steun ook nadelig uitpakken aangezien financiële extra's worden verdeeld onder de netwerkleiden (Zwaard, 2000) en er daardoor dus geen reserves kunnen worden opgebouwd.

Sommige vluchtelingen ontvangen financiële steun van hun vrienden of hebben dit in het verleden ontvangen. Deze vorm van steun komt voornamelijk voor in de periode dat vluchtelingen nog geen verblijfsvergunning of eigen woning hebben. In de periode zonder verblijfsvergunning zijn de inkomsten vaak gering terwijl vluchtelingen wel te maken krijgen met onder andere de juridische kosten voor het indienen van een asielverzoek. Een voorbeeld wordt gegeven door een vluchteling die veel steun heeft gehad van een Nederlandse vrouw waarbij hij in het verleden huishoudelijk werk heeft gedaan. Zij heeft hem meerdere keren geholpen om de financiën rond te krijgen voor het asielverzoek. Daarnaast heeft zij een éénjarige ICT opleiding (voor uitgeprocedeerde asielzoekers) voor hem betaald aangezien hij toen geen recht had op studiefinanciering: “[...] *toen had ik ook geen recht op studiefinanciering of IBG, heeft die mevrouw heeft mij naar school gestuurd [...]*”.

Ook vluchtelingen die een tijd illegaal in Nederland zijn verbleven beschrijven deze vorm van steun. Van vrienden kregen zij in die periode, naast contant geld, ook maaltijden en onderdak. Eén man vertelt dat de kosten van zijn advocaat door zijn vrienden werden betaald toen hij in de gevangenis zat vanwege zijn illegale verblijfsstatus.

Anderen bieden zelf financiële steun aan vrienden of familieleden. Deze vorm van steun wordt geboden aan vrienden die zelf nog in de asielprocedure zitten en moeilijk rond kunnen komen en aan vrienden of familieleden in het land van herkomst. Zo vertelt een respondent dat een aantal van zijn vrienden zijn teruggekeerd naar hun land van herkomst. Eén van deze vrienden heeft bij een ongeluk zijn been verloren. Samen met zijn vrienden in Nederland probeert hij geld op te halen zodat ze een ‘nepbeen’ voor hun vriend kunnen kopen: “[...] *we zijn nu bezig met een beetje geld in verzamelen, we gaan die jongen helpen, we willen nepbeen sturen [...]*”.

Het is opmerkelijk dat vluchtelingen een deel van hun inkomsten schenken aan vrienden of familie aangezien het grootste deel rond komt van een uitkering of studiefinanciering. Een enkeling heeft inkomsten uit loondienst maar aangezien het hier voornamelijk gaat om baantjes in de lagere arbeidsmarktsectoren zullen ook deze inkomsten gering zijn.

Informatieve steun

Het informele netwerk wordt volgens Hernandez-Plaza et al. (2006) veelal gezien als de primaire bron voor informatie over de samenleving, over de mogelijkheden voor werk, de wet- en regelgeving omtrent huisvesting, de beschikbare gezondheidszorg enzovoort. De meeste vluchtelingen krijgen van vrienden informatie over onder andere scholingsmogelijkheden, de Nederlandse samenleving en over arbeidsmogelijkheden.

Vrienden geven informatie over welke opleidingen er zijn en waar deze gevolgd kunnen worden. Ook vertellen ze hoe het er op (een Nederlandse) school aan toe gaat. Sommige vrienden kunnen uit eigen ervaring informatie verschaffen over één specifieke opleiding die ze zelf volgen of al hebben afgerond. Een aantal vluchtelingen volgen dezelfde opleiding als hun vrienden, of willen dit gaan doen omdat ze veel informatie over deze opleiding hebben gekregen en daardoor enthousiast zijn geworden: “[...] *ik heb gezegd ‘ja wat voor opleiding heb jij gedaan?’ Dus zij zeggen ‘oké dat is elektrotechniek’ dus ik heb gezegd ‘oké ik ga ook doen’. Dus via via, via vrienden. Ik zeg ‘oké ik ga ook elektrotechniek doen’ [...]*”. Eén persoon vertelt dat hij door de boeken van zijn broer en goede vriend te vergelijken uiteindelijk de keuze heeft gemaakt voor een economische opleiding. Informatie over de opleidingsmogelijkheden in Nederland heeft hij al in het asielzoekerscentrum van zijn vrienden gekregen. Daar kreeg hij te horen dat hij via het UAF een opleiding kon gaan volgen die voor hem zou worden betaald.

Sommigen worden door hun vrienden aangespoord om een opleiding op hoger niveau te volgen. Ze zien over het algemeen zelf in dat een dergelijke opleiding niet voor iedereen is weggelegd. Een trajectbegeleider van het VluchtelingenWerk vertelt echter dat het wel eens gebeurt dat iemand wordt meegesleurd in het enthousiasme van anderen: “[...] *Ik heb bijvoorbeeld met T. heb ik twee keer gehad dat hij binnenkwam van ‘en nu wil ik jongerenwerker worden’. Toen was hij al in de beveiliging bezig en had hij van een vriend gehoord, die was jongerenwerker, had hij zoiets van ‘nou dat wil ik*

ook wel'. Maar eigenlijk had hij geen flauw idee wat dat werk inhield en toen ging hij uitzoeken hoe dat dan moest met opleidingen en toen kwam hij er toch weer op terug".

Naast informatie over opleidingen wordt er ook meer algemene informatie door vrienden gegeven over onder andere de instanties waar men terecht kan voor vragen omtrent juridische procedures, huisvesting, inkomen en werk. Veel vluchtelingen zijn via vrienden bij het VluchtelingenWerk of het Ex-AMA team terecht gekomen. Ze werden meegenomen door vrienden voor een eerste bezoek of hadden uitleg gekregen over waar de instantie zich bevond. Een enkeling gaat voor informatie, over bijvoorbeeld een uitkering, naar vrienden die daar ervaring mee hebben: *"[...] dan vraag ik bij mensen die beetje ervaring van dat soort dingen. Mijn vriend zit ook bij uitkering [...] dan ging ik met mijn vragen bij hem, hij weet meer"*. Sommigen krijgen informatie over arbeidsmogelijkheden, bijvoorbeeld over welk uitzendbureau veel werk heeft of welk bedrijf op zoek is naar personeel. Ook ontwikkelen ze ideeën over welk beroep ze uit willen gaan oefenen door de verhalen die vrienden erover vertellen.

De meeste informatie wordt geboden door vrienden. De enkeling die een familielid in Nederland heeft krijgt hiervan vrijwel geen informatie die relevant kan zijn voor een beter arbeidsmarktperspectief. Familieleden kunnen bijvoorbeeld geen informatie geven over opleidingen aangezien ze geen kennis hebben van het Nederlandse onderwijssysteem. Ook wordt analfabetisme genoemd als reden waardoor weinig informatie kan worden verschaft.

Praktische steun

De praktische steun die nieuwkomers van elkaar krijgen biedt volgens van der Zwaard (2000) ondersteuning in het dagelijks rondkomen. Praktische steun kan er voor jongvolwassen vluchtelingen in belangrijke mate aan bij dragen dat ze hun leven op kunnen bouwen in Nederland. Deze vorm van steun is veelzijdig en veelomvattend; van steun bij het verkrijgen van een baan tot het langdurig laten logeren van een vriend die dakloos is.

Praktische steun op het gebied van huisvesting komt in diverse interviews naar voren als vorm van steun. Zo bieden vrienden en kennissen een helpende hand bij het verhuizen van de inboedel naar een nieuwe woning. Bij één vrouw waren het de Nederlandse burens die hulp konden bieden. Zij had de sleutel van haar woning aan haar burens gegeven zodat haar meubilair kon worden bezorgd. Vrienden bieden daarnaast steun bij het vervullen van basale behoeften als eten en een dak boven het hoofd. Eerder kwam al aan bod dat zes van de achttien vluchtelingen gedurende een bepaalde tijd dakloos zijn geweest in Nederland. Eén vluchteling vertelt dat hij een tijd illegaal in Nederland was en dat hij naast dat hij bij kennissen heeft overnacht ook gebruik heeft gemaakt van een nachtopvang voor daklozen. De overige vluchtelingen hebben soms jarenlang bij vrienden gelogeed. De frequentie en intensiteit van deze steun is soms verbazingwekkend: *"Als ik dat zo zie dat mensen soms ja langdurig bij vrienden mochten logeren totdat ze een eigen huis kregen, ja dat vind ik dan wel een*

heel positief teken of iets wat veel zegt over het netwerk” (trajectbegeleider VluchtelingenWerk Utrecht). Ook hebben een aantal vluchtelingen met een eigen (huur)woning zelf gedurende een bepaalde tijd vrienden of familie bij zich laten wonen of logeren.

Vrienden en familie kunnen daarnaast ondersteuning bieden aan vluchtelingen die moeite hebben met de Nederlandse taal. Het komt voor dat vrienden die de Nederlandse taal goed beheersen tolken voor hun vrienden die er meer moeite mee hebben. Anderen hebben in Nederland nog nooit officieel taalles gehad en hebben via vrienden de Nederlandse taal (een beetje) leren spreken. Daarnaast wordt er vanuit het VluchtelingenWerk een taalmaatjesproject aangeboden om het taalniveau van vluchtelingen te verbeteren. Bij één persoon is dit project ingezet en helpt een Nederlands gezin hem bij het verbeteren van zijn taal. Ook familieleden of een partner kunnen behulpzaam zijn bij het verbeteren van het taalniveau. Op de vraag aan een jongvolwassene of zijn partner hem helpt met de Nederlandse taal antwoordt hij: *“Jawel soms zij lacht mij uit. ‘Niet doen, niet zo praten’. ‘Ja wat vind erg, zo is beter’. ‘Nee dat is fout en dat is fout’. Ja, maar wanneer niks zeggen dan ik ga door met terugpraten”*.

Over de steun die vrienden en familie kunnen bieden voor het verkrijgen van een baan zijn de meningen verdeeld. Enerzijds zijn er vluchtelingen die baantjes hebben gekregen of denken te krijgen via hun vriendennetwerk. Anderzijds is er de indruk dat vrienden niet (meer) behulpzaam kunnen zijn bij het vinden van een baan en dat hiervoor de meer formele wegen bewandeld moeten worden. Van degenen die wel vinden of denken dat hun vrienden behulpzaam (kunnen) zijn, hebben enkelen al tijdens de asielprocedure via vrienden een baan gevonden bij een schoonmaakbedrijf of in een Chinese keuken. Door een medewerker van VluchtelingenWerk De Ronde Venen wordt er gesproken over een ‘kleine informele arbeidsmarkt’ tijdens de asielprocedure. Hij heeft vroeger in een AZC gewerkt waar er door asielzoekers veel zwart werd gewerkt: *“Als ik dan ’s morgens om 7 uur de poort binnen reed dan kwamen de fietsen met de fietstassen, Telegraven, kwamen me voorbij. Die hadden dan het halve Gooi [...] ze mochten officieel niet werken maar een heel circuit aan baantjes werd er doorgezet door kranten rond brengen”*. Onder de Chinezen blijkt het vriendennetwerk zeer behulpzaam bij het vinden van een baan. Deze banen blijken zich te beperken tot de horecasector. Ook een Chinese vrouw, die een opleiding volgt tot winkelassistente, denkt dat haar vrienden behulpzaam kunnen zijn bij het verkrijgen van een baan. Op de vraag aan wat voor soort baan haar vrienden haar dan zouden kunnen helpen antwoordt ze: *“Ik denk bij de horeca, ja want veel Chinezen die werken gewoon bij de restaurants of cafetaria, ik denk makkelijkste manier is gewoon bij de restaurant of cafetaria”*. Van de vluchtelingen die denken dat hun vrienden niet (meer) behulpzaam kunnen zijn bij het vinden van een baan heeft een deel inmiddels een opleiding afgerond. Ze denken niet dat hun vrienden functionele contacten hebben in deze (specifieke) sector. Ook zijn er vluchtelingen die geen hulp willen van hun vrienden of die denken dat alleen de Nederlandse samenleving behulpzaam kan zijn: *“Only the Dutch society”*. Een andere reden die wordt gegeven is dat de meeste “buitenlanders” weinig goede baantjes hebben. Daarnaast hebben vluchtelingen de indruk dat vrienden tijdens de asielprocedure, door

juridische beperkingen en bureaucratische belemmeringen, behulpzamer kunnen zijn dan na het verkrijgen van de verblijfsvergunning aangezien ze vanaf dat moment legaal mogen werken: *“Ik denk het niet. Omdat ik nu heb vergunning, dus ik heb recht voor mij zelf”*.

De jongvolwassen vluchtelingen ontvangen over het algemeen veel praktische steun van hun netwerkleden. Zonder deze netwerken is het voor vluchtelingen zo mogelijk nog zwaarder om een nieuw bestaan in een nieuwe samenleving op te bouwen. Toch lijken deze netwerken vooral in de eerste periode na het doen van een asielverzoek in Nederland behulpzaam te zijn. Naarmate men de samenleving beter leert kennen en meer rechten krijgt ten aanzien van scholing, arbeid en huisvesting lijken veel vluchtelingen minder terug te vallen op hun netwerkleden voor opleidingen of banen. Dit staat in contrast met de verwachting van een medewerker van het Ex-AMA team dat de informele netwerken van de jongvolwassen vluchtelingen belangrijker worden ten aanzien van hun arbeidsintegratie naarmate ze meer opleiding hebben genoten en werkervaring hebben opgedaan: *“De vrienden van vrienden zijn mensen die jou werk op gaan leveren. Voor jou en mij dan als hoger opgeleiden, omdat zij niet hetzelfde probleem hebben als jij op dat moment maar net weer andere netwerken hebben. Dus volgens mij is dat hoe het in het algemeen werkt”*.

4.4 Institutionele hulpbronnen

“[...] een formeel netwerk [...] kenmerkt zich vaak door allerlei regels en protocollen en afspraken en normen en waarden. [...] En per definitie is het natuurlijk moeilijker voor een vluchteling die net binnengekomen is en nog niet lang in Nederland zit om al die regels van die formele netwerken te kennen dus daarom kunnen zij ook moeilijker daarin functioneren” (medewerker VluchtelingenWerk De Ronde Venen).

“Ja ik heb vorige keer geweest (Sociale Dienst) maar ik praten niet zoveel, [...] zij begrijpen mij niet” (Chinese vluchteling).

Bovenstaande citaten doen vermoeden dat vluchtelingen er moeite mee hebben om adequaat gebruik te maken van de hulp die wordt geboden door formele instanties. Het VluchtelingenWerk zelf is een belangrijke instantie gebleken om jongvolwassenen te begeleiden naar, en te leren omgaan met de diverse instanties in de Nederlandse samenleving. In deze paragraaf wordt bekeken welke hulp en steun er uit deze meer formele netwerken voortkomt. Deze netwerken kunnen worden gezien als de institutionele hulpbronnen van vluchtelingen.

De vluchtelingen vertellen zelf dat ze bij het Ex-AMA team worden geholpen bij regelzaken, het opstellen van een cv., huisvestingsproblematiek, informatie over opleidingen en/of de Nederlandse samenleving, het volgen van een inburgeringscursus, juridische procedures en het verkrijgen van een

inkomen. Eén persoon (zonder verblijfsvergunning) vertelt bijvoorbeeld dat hij door hulp van zijn trajectbegeleider van het Ex-AMA team een opleiding elektrotechniek is gaan volgen. Hij zegt zelf geen opleiding te mogen kiezen vanwege zijn verblijfsstatus: *“Ik weet het niet want het is altijd ingewikkeld mijn situatie in Nederland. Want ik mag eigenlijk zelf niet een opleiding kiezen. [...] Dus voorlopig ben ik bezig, dat heeft X geregeld voor me. Dat heeft hij gedaan, ja goede...”*. Geen van de vluchtelingen doet ondanks de open huiskamersetting nieuwe blijvende contacten op bij het Ex-AMA team. Ze komen er voornamelijk naar toe voor regelzaken: *“[...] ik praat als ik hier ben maar...ja ik weet het niet eigenlijk. Ik kom gewoon als ik een brief heb ontvangen van advocaat of vragen heb, dan kom ik hier bij mijn contactpersoon”*.

Ook bij VluchtelingenWerk Utrecht en De Ronde Venen komen vluchtelingen veel voor regelzaken, huisvestingsproblematiek en uiteenlopende informatie over instanties, opleidingen etc. Zo krijgt een cliënte van VluchtelingenWerk De Ronde Venen hulp van haar contactpersoon als ze bepaalde brieven niet begrijpt. Ook helpt haar contactpersoon om haar financiën op orde te krijgen en bij de contacten met diverse instanties: *“Ja so and then she talks to the people in the gemeente because it’s easier. Most of the time I call and I leave a message if I want to talk to her or I have an appointment then I talk to her and then she talks to E., the contactperson from the gemeente”*. De begeleiding door het VluchtelingenWerk bij het contact met diverse instanties is iets wat vaker terug komt in de interviews met de vluchtelingen: *“[...] and she is doing for me a lot of contact between me and the company, companies in Nederland”*.

Opvallend is dat de diverse instanties van VluchtelingenWerk een verschillende aanpak hebben in de mate waarin ze zelfstandigheid en empowerment van de cliënten bevorderen. Het Ex-AMA team laat veel aan de cliënten zelf over en geeft tips mee zodat ze zelfstandig verder kunnen terwijl VluchtelingenWerk Utrecht en De Ronde Venen meer taken lijken over te nemen van hun cliënten. Een medewerker van het Ex-AMA team zegt expres nooit contact op te nemen met werkgevers voor cliënten omdat ze dat juist zelf moeten leren: *“[...] cliënten zeggen natuurlijk ‘bel jij?’, maar ik zeg ook van ‘nee jij gaat daar werken dus het gaat om jouw indruk’ [...]”*. Bij VluchtelingenWerk De Ronde Venen daarentegen wordt door de integratieconsulente contact opgenomen met bedrijven of organisaties voor cliënten die op zoek zijn naar een baan of stageplaats.

Werkzaamheden met betrekking tot het aanmelden voor een opleiding of het zoeken van een passende arbeidsplaats, worden tegenwoordig veelal uitbesteed aan reïntegratiebureau’s. De reïntegratieconsulente van Fourstar zegt individuele hulp te bieden en samen met de cliënten te kijken naar wat hun eigenschappen, mogelijkheden en kwaliteiten zijn: *“[...] voor iedereen het is een traject apart”*. Jongvolwassen vluchtelingen kunnen bij haar terecht op het gebied van sociale activering. In het kader van zelfredzaamheid is het de bedoeling dat cliënten bij het zoeken van een baan zelf op zoek gaan naar vacatures. Vluchtelingen die contact hebben met een reïntegratiebedrijf zeggen hierover dat ze worden geholpen bij het zoeken van een opleiding of een baan. Ze lijken het positief te waarderen dat ze bij hun arbeidsintegratie worden begeleid: *“[...] ja hij is mijn contactpersoon van*

werken, [...] als jij krijgt geen baan dan jij gaat daar werken als jij krijgt andere baan voor jezelf jij gaat daar werken. Nou die mensen hebben gezegd iedereen moet werken voor een uitkering, zoiets”.

Verder kan de school een ondersteunende rol spelen bij het verkrijgen van een baan en weten velen de weg naar het uitzendbureau te vinden: *“Ja ze weten hoe het werkt, ze gaan naar een uitzendbureau etc. Zo krijg je werk in Nederland”* (trajectbegeleider Ex-AMA team). Volgens een Tsjetsjeense man is het in Nederland makkelijker dan in Tsjetsjenië om een baan te vinden door de corruptie in zijn herkomstland: *“Ja bijvoorbeeld ik ga met mijn diploma naar uitzendbureau, krijg ik...ik weet gewoon honderd procent ik krijg...zij bieden iets aan en dat is in Tsjetsjenië niet. In Tsjetsjenië als je wilt goede baan dan moet je betalen”*. Een andere man vertelt over het bestaan van Marokkaanse of Turkse uitzendbureau's. Hier vond hij werk in de periode dat hij illegaal in Nederland verbleef: *“Ik heb zoeken bij gewoon uh zwarte werk voor bureau, speciale bureau voor werken naast die echte werk, je hebt die uitzendbureau voor echte werk maar ook voor zwarte markt”*.

Vooraf in de beginfasen van het verblijf in Nederland vallen vluchtelingen terug op hun institutionele hulpbronnen. Na verloop van tijd leren ze echter beter bij welke instanties ze terecht kunnen voor onder andere huisvesting, inkomen en werk. Door sommigen wordt de wens uitgesproken om niet afhankelijk te blijven van anderen: *“Als het mij niet lukt kom ik hier (Ex-AMA team) wel ja. Ik moet ook... ik hoef niet elke keer afhankelijk te blijven ik moet dingen ook zelf doen, zelf regelen zeg maar”*.

5. Conclusie & discussie

In dit laatste hoofdstuk wordt de conclusie van dit onderzoek weergegeven. Deze conclusie zal worden geplaatst in de bredere maatschappelijke en institutionele context en wordt gekoppeld aan de theoretische noties uit hoofdstuk 3. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een discussie van de beperkingen van dit onderzoek.

5.1 Menselijk kapitaal en netwerken

Uit de beschrijvingen van de jongvolwassen vluchtelingen blijkt dat ze in hun herkomstland over het algemeen weinig scholing hebben genoten of werkervaring op hebben kunnen doen. Het grootste deel van hen heeft alleen het basisonderwijs afgerond. In sommige gevallen hebben ze zelfs het basisonderwijs al voortijdig moeten beëindigen. Hun menselijk kapitaal is gering te noemen op het moment dat zij naar Nederland komen. In Nederland aangekomen is een aantal vluchtelingen tijdens de asielpprocedure naar school of de ISK (Internationale Schakel Klas) geweest of is begonnen met een inburgeringscursus of opleiding. Over het algemeen kan worden gezegd dat vluchtelingen die al tijdens hun procedure (taal)scholing hebben gehad of een opleiding hebben gevolgd een stapje verder zijn doordat zij vaak geen inburgeringscursus meer hoeven te volgen. Voor de vluchtelingen die pas na het verkrijgen van een verblijfsvergunning starten met inburgeren ligt er nog een traject van scholing in het verschiet. Het merendeel van de jongeren die tijdens de asielpprocedure onderwijs hebben gekregen is ingestroomd in een vervolgopleiding of is toegetreden tot de arbeidsmarkt. De werkzame vluchtelingen hebben banen in de lagere arbeidsmarktsectoren en hebben vaak tijdelijke contracten. Van alle werkenden is er maar één persoon die geen opleiding heeft gevolgd. Dit kan wijzen op het belang van een diploma voor arbeidsintegratie. In de meeste gevallen zijn de vluchtelingen echter nog bezig met een inburgeringscursus of opleiding. Hoewel educatie en werkervaring worden gezien als belangrijke voorwaarden voor succes op de arbeidsmarkt is daarvan bij deze jongeren dus nog geen sprake. Noch in het land van herkomst, noch in Nederland beschikken ze over een afgeronde opleiding of werkervaring. Het is hierdoor onduidelijk of hun arbeidsintegratie zal gaan plaatsvinden onder, op of boven hun competentieniveau.

Sociale netwerken van vluchtelingen kunnen hun arbeidsintegratie bevorderen. Het aantal personen in het netwerk van jongvolwassen vluchtelingen verschilt. Sommigen hebben maar één goede vriend terwijl anderen uitgebreide netwerken hebben. Slechts een klein aantal van de vluchtelingen heeft familie in Nederland aangezien de meesten als ama zijn gevlucht. Over het algemeen hebben ze veel vrienden die eveneens uit hun herkomstland zijn gevlucht. Dit is niet verwonderlijk aangezien het AZC de meest genoemde ontmoetingsplaats is. De netwerken van vluchtelingen zijn opgebouwd uit personen met een verschillende etniciteit en achtergrond en zijn in

de meeste gevallen niet alleen gericht op landgenoten. Hun netwerken zijn dan ook heterogeen te noemen. In de meeste gevallen komt het werk- en opleidingsniveau van de netwerkliden redelijk overeen met het niveau van de vluchtelingen. Een belangrijke factor voor de netwerkvorming lijkt taalbeheersing te zijn: dezelfde taal spreken bevordert contact. Dit kan een verklaring vormen voor het feit dat het contact met de autochtone bevolking in veel gevallen beperkt blijft tot wat kennissen en formele contacten en dat de vrienden en kennissen van de Chinese vluchtelingen (die andere talen dan het Chinees over het algemeen slecht beheersen) veelal landgenoten zijn.

Sociale netwerken kunnen diverse vormen van steun (emotionele, financiële, informatieve en praktische steun) bieden die kunnen bijdragen aan het opbouwen van een nieuw bestaan in Nederland en zowel direct als indirect de arbeidsintegratie van vluchtelingen kunnen bevorderen. Vooral in de beginperiode van het verblijf in Nederland kunnen vrienden en kennissen veel voor vluchtelingen betekenen. In de periode waarin ze nog geen verblijfsvergunning hebben, of in een enkel geval illegaal in Nederland zijn, wordt er door vrienden en kennissen hulp geboden om te kunnen voorzien in basale levensbehoeften zoals een dak boven het hoofd en geld om te eten. Daarnaast bieden vrienden en kennissen veelal informatie over de instanties waar de vluchtelingen terecht kunnen voor onder andere het verkrijgen van een inkomen, het volgen van een opleiding en het vinden van een baan. Sommigen worden door informatie van vrienden gestimuleerd om een bepaalde opleiding te gaan volgen. Dit kan een positieve uitwerking hebben op vluchtelingen als zij een startkwalificatie behalen die het mogelijk maakt om de arbeidsmarkt te betreden. Ook kunnen vrienden en kennissen, al tijdens de asielpprocedure, ingangen bieden tot de arbeidsmarkt. Bij de Chinese vluchtelingen blijkt het netwerk zeer behulpzaam te zijn bij het verkrijgen van een baan in de horecasector. De steun vanuit de sociale netwerken wordt minder naarmate vluchtelingen langer in Nederland zijn, ze meer kennis opdoen van de Nederlandse samenleving en ze zelfstandig hun weg weten te vinden.

De steun die wordt geboden binnen de sociale netwerken van de vluchtelingen kan hun arbeidsintegratie echter ook belemmeren. Zo kan het bieden van financiële steun aan netwerkliden ertoe leiden dat de eigen inkomenspositie niet verbetert. Dat kan dan weer doorwerken in beperkte deelname aan scholing. Ook kan de informatie over scholing of werk die wordt geboden door vrienden of kennissen nadelig uitpakken als zij daardoor niet verder kijken, terwijl andere opleidingen of banen mogelijk beter aansluiten bij hun kwalificaties. Banen die worden geboden door netwerkliden bevinden zich over het algemeen in de lagere arbeidsmarktsectoren. Met name Chinese vluchtelingen blijken niet verder te komen dan banen in Chinese restaurants waardoor hun vaardigheden voor andere banen en hun kennis van de Nederlandse taal gebrekkig blijven.

Het antwoord op de hoofdvraag van dit onderzoek kan als volgt worden samengevat:

Vluchtelingen hebben in de beginjaren in Nederland weinig menselijk kapitaal waar zij op kunnen steunen bij hun integratie op de arbeidsmarkt. Hun sociale netwerken blijken in die beginjaren belangrijke informatie en steun te bieden die het mogelijk maakt om een bestaan in Nederland op te bouwen en toegang te krijgen tot educatie en arbeidsmogelijkheden. Nadelig kan zijn dat de informatie die voortkomt uit de informele netwerken eenzijdig is waardoor mogelijkheden en kansen over het hoofd worden gezien. Nadat de jongvolwassen vluchtelingen een verblijfsvergunning hebben gekregen en steeds meer kennis opdoen van de Nederlandse samenleving worden ze minder afhankelijk van hun sociale netwerken en gaan zelf meer en meer op zoek naar contacten of instanties, zoals opleidingsinstituten, uitzendbureau's en werkgevers, die ze verder kunnen helpen bij het verbeteren van hun economische positie in Nederland.

5.2 De bredere context

Naast menselijk kapitaal en sociale netwerken blijkt de maatschappelijke en institutionele context eveneens een zeer belangrijke rol te spelen in de arbeidsintegratie van vluchtelingen.

Het VluchtelingenWerk is een belangrijke institutionele hulpbron voor vluchtelingen om een zelfstandig bestaan in Nederland op te bouwen. Jongvolwassenen worden door het VluchtelingenWerk begeleid bij het contact met diverse instanties, het vinden van een passende opleiding of baan, huisvestingsproblematiek, het verkrijgen van een inkomen etc. Door de samenwerking van het VluchtelingenWerk met andere instanties kunnen zaken rondom inburgering, huisvesting, inkomen, scholing en arbeid soms sneller worden afgehandeld. De ondersteuning vanuit deze hulpbronnen wordt, net als de ondersteuning uit de sociale netwerken, minder naarmate vluchtelingen langer in Nederland zijn en meer kennis opdoen van de samenleving.

Aandacht voor de maatschappelijke context waarbinnen de jongvolwassen vluchtelingen op de arbeidsmarkt moeten integreren leidt tot inzicht in het ontbreken van belangrijke voorwaarden om de integratie spoedig te laten verlopen. De meest opvallende voorwaarde is het hebben van een stabiele woonsituatie. Tijdens de asielprocedure moeten de vluchtelingen vaak van AZC naar AZC verhuizen waardoor een taal- of inburgeringscursus niet kan worden gestart of onderbroken raakt. Ook na de asielprocedure blijkt een stabiele woonsituatie niet in alle gevallen te zijn gewaarborgd. Hierdoor missen vluchtelingen de rust en zekerheid om over een toekomst in Nederland te kunnen nadenken en stappen te kunnen nemen voor een oriëntatie op educatie of werk. Naast het gebrek aan een stabiele woonsituatie lijkt ook het asielbeleid een spoedige arbeidsintegratie van de vluchtelingen te kunnen belemmeren. Sommigen blijken al tijdens de asielprocedure naar school te zijn geweest of te hebben gewerkt, bijvoorbeeld omdat zij minderjarig waren en daardoor recht hadden op educatie. Voor veel anderen is de asielprocedure echter een periode geweest waarin ze in voortdurende onzekerheid

hebben gewacht op een definitief besluit over hun asielverzoek. De jongvolwassen vluchtelingen die jarenlang inactief moesten wachten hebben zich niet kunnen oriënteren op hun mogelijkheden in de Nederlandse samenleving en hebben geen kennis op kunnen doen van belangrijke instanties die van nut kunnen zijn voor hun integratie op de arbeidsmarkt. In dit onderzoek is gebleken dat dit voor vluchtelingen wel een voorwaarde is om zo snel mogelijk als zelfstandige burgers te kunnen functioneren.

Doordat de vluchtelingen in de beginjaren van hun verblijf in Nederland weinig maatschappelijke en wettelijke ondersteuning hebben gekregen om zichzelf te ontplooiën en zich te oriënteren op een toekomst in Nederland is het niet verwonderlijk dat ze juist in deze fase sterk terug vallen op hun sociale netwerken en institutionele hulpbronnen ten aanzien van huisvesting, inkomen, scholing en arbeid.

5.3 Koppeling theoretische noties

De resultaten van dit onderzoek over het menselijk en sociaal kapitaal van vluchtelingen komen in bepaalde mate overeen maar verschillen ook met bevindingen uit eerder onderzoek.

De conclusie uit eerder onderzoek van Colic-Peisker en Tilbury (2006) en Lamba (2003), namelijk dat vluchtelingen statusverlies leiden in vergelijking met hun baan in het land van herkomst, gaat voor deze groep vluchtelingen niet op. Zij hebben over het algemeen hun schoolcarrière in hun herkomstland voortijdig af moeten breken en hebben geen werkervaring op kunnen doen. De meesten hebben pas enkele jaren onderwijs genoten in het herkomstland. Na de laatste genoten vorm van educatie in het herkomstland en de eerstvolgende opleiding in Nederland zit vaak een lange periode. Op het moment dat de vluchtelingen zich verder kunnen ontplooiën zijn zij over het algemeen heel wat jaren verder en moeten zij weer wennen aan het (nieuwe) onderwijssysteem. Doordat zij investeren in hun taalvaardigheid en/ of opleidingen volgen kunnen zij uiteindelijk hun arbeidspositie verbeteren. Dit komt overeen met de werking van het ‘dip-and-catch-up’ model zoals beschreven door Hartog en Zorlu (2009). Hier moet wel worden opgemerkt dat het nog onduidelijk is of hun arbeidspositie verbetert aangezien velen uit deze groep nog niet werkzaam zijn. Daarnaast dienen eerst diverse bureaucratische belemmeringen, zoals de lange wachttijd voor een woning en de langdurige asielprocedure met beperkingen ten aanzien van arbeid en educatie, het hoofd te worden geboden. Deels moet hier dan ook worden aangesloten bij de conclusie van Lamba (2003) dat structurele barrières de kansen van vluchtelingen op de arbeidsmarkt belemmeren. Of het de vluchtelingen lukt om een arbeidspositie te bereiken dan wel te verbeteren is in belangrijke mate afhankelijk van hun rechten tijdens de asielprocedure, waarbij zich verschillende situaties kunnen voordoen.

De theoretische benadering van Field (2008) met betrekking tot wat netwerken voor mensen kunnen betekenen sluit goed aan bij de bevindingen die uit dit onderzoek naar voren zijn gekomen.

Netwerken van jongvolwassen vluchtelingen blijken belangrijke hulpbronnen te zijn en kunnen dan ook worden gezien als sociaal kapitaal. Deze netwerken worden door de vluchtelingen in Nederland al snel opgebouwd. In deze netwerken zitten veelal andere vluchtelingen (die men in het AZC leert kennen) of allochtonen. Granovetter (1973) omschrijft deze netwerkleiden als ‘strong ties’. De vluchtelingen blijken vooral de eerste jaren van hun verblijf in Nederland terug te vallen op deze ‘strong ties’ oftewel ‘bonding’ sociaal kapitaal (Putnam, 2000). De sociale netwerken bieden onder andere informatie aan vluchtelingen over waar ze terecht kunnen voor het verwerven van een inkomen, maatschappelijke ondersteuning en het vinden van een baan en lijken daarmee bij te kunnen dragen aan het verwerven van een betere sociaal-economische positie. De theorie van Granovetter dat ‘strong ties’ niet bij kunnen dragen aan een beter toekomstperspectief door de eenzijdige informatie die door de netwerkleiden wordt geboden, wordt in dit onderzoek dan ook niet bevestigd.

Naast dit ‘bonding’ sociaal kapitaal hebben vluchtelingen nauwelijks contact met mensen uit andere etnische groepen, wat door Putnam ‘bridging’ sociaal kapitaal wordt genoemd. Dit hangt in belangrijke mate samen met het gebrekkige taalniveau van de vluchtelingen. Dit gebrekkige taalniveau leidt er bij Chinese vluchtelingen toe dat banen in andere sectoren dan de Chinese horeca niet toegankelijk zijn. Hierdoor belanden ze in een vicieuze cirkel van uitsluiting van het maatschappelijk leven, oftewel de ‘cycle of social exclusion’ (Phillimore & Goodson, 2005). Over het algemeen zijn de vluchtelingen die in dit onderzoek centraal staan veelal nog bezig met het verbeteren van hun taalvaardigheid door het volgen van een inburgeringscursus of opleiding. Of zij uiteindelijk ‘bridging’ sociaal kapitaal op zullen bouwen blijft dus nog de vraag. Mogelijk leidt de steun die voortkomt uit de sociale netwerken en institutionele hulpbronnen tot voldoende informatie en mogelijkheden die kunnen leiden tot bridging sociaal kapitaal. Echter om het idee van Granovetter (1973) dat ‘strong ties’ niet kunnen leiden tot bridging te verwerpen is verder onderzoek gewenst waarbij de verdere loopbaan van de jongvolwassen vluchtelingen in kaart wordt gebracht.

De hypothese (zie paragraaf 2.3) dat ‘weak ties’ een noodzakelijke voorwaarde zijn voor vluchtelingen om toegang te verkrijgen tot informatie over de mogelijkheden op de arbeidsmarkt en dat ‘strong ties’ nodig zijn om het lastige proces tot het verwerven van een baan te doorlopen, wordt met dit onderzoek slechts deels bevestigd. De ‘weak ties’ lijken geen noodzakelijke voorwaarde te zijn voor vluchtelingen om toegang te verkrijgen tot de mogelijkheden op, en benodigde informatie over de arbeidsmarkt aangezien de ‘strong ties’ in combinatie met de institutionele hulpbronnen al voldoende nuttige informatie en steun bieden om de stap richting de arbeidsmarkt te kunnen maken. De ‘strong ties’ lijken voor de vluchtelingen een dusdanig belangrijke hulpbron te zijn tijdens de eerste jaren van hun verblijf in Nederland dat in ieder geval kan worden gesteld dat deze bindingen het proces tot het verwerven van een baan aanzienlijk verlichten.

5.4 Beperkingen van het onderzoek

Aan dit onderzoek kleef een aantal beperkingen die de uitkomsten mogelijk hebben beïnvloed.

Een eerste beperking is de wijze waarop de jongvolwassen vluchtelingen zijn geselecteerd. De vluchtelingen zijn gekozen op basis van vrijwilligheid en in het geval van het Ex-AMA team op aanwezigheid binnen de instantie. Dit laatste leidt ertoe dat vluchtelingen die niet langskomen bij het Ex-AMA team omdat ze geen ondersteuning nodig hebben of het te druk hebben, niet zijn meegenomen in de selectie; hierdoor blijft een mogelijk succesvolle groep buiten het bereik van dit onderzoek. Bovendien zijn de vluchtelingen geselecteerd via de trajectbegeleiders van het VluchtelingenWerk waardoor degenen die door hun trajectbegeleider niet ‘geschikt’ werden bevonden, door bijvoorbeeld een gebrekkig taalniveau of psychosociale klachten eveneens buiten het bereik van dit onderzoek vallen.

Als tweede beperking moet hier de soms slechte taalbeheersing van de vluchtelingen worden genoemd. In sommige interviews moesten de vragen meerdere keren in een andere vormen worden herhaald wilden ze uiteindelijk een antwoord kunnen formuleren op de gestelde vraag. Mogelijk kunnen vragen en antwoorden verkeerd zijn geïnterpreteerd waardoor de betekenis van sommige uitspraken niet goed te achterhalen is.

De duur van de interviews, die varieerde van een half uur tot een uur, is eveneens een beperking van dit onderzoek gebleken. In sommige gevallen nam de concentratie van de vluchtelingen af naarmate het interview langer duurde. Dit had in belangrijke mate te maken met de gebrekkige taalbeheersing. Daarnaast moesten twee interviews voortijdig worden afgebroken door respectievelijk een andere afspraak en doordat de medewerking aan het interview werd gestaakt. Deze beperking heeft mogelijk geleid tot minder informatieve en betrouwbare informatie.

Ondanks deze beperkingen levert dit onderzoek toch waardevolle kennis op. Deze kennis kan behulpzaam zijn bij de ontwikkeling van interventies teneinde de arbeidsintegratie van jongvolwassen vluchtelingen te bevorderen en uitsluiting van het maatschappelijk leven tegen te gaan.

6. Literatuurlijst

- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek; denken en doen*. Amsterdam: Boom onderwijs.
- CBS (2008). *Jaarrapport integratie 2008*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- COA (2009). *Opvang asielzoekers; feiten en cijfers*. Verkregen op 26 mei, 2009, via: <http://www.coa.nl/>.
- Colic-Peisker, V. & Tilbury, F. (2006). Employment niches for recent refugees: segmented labour market in twenty-first century Australia. *Journal of Refugee Studies*, 19 (2): 203-229.
- Cunliffe, A. & Bahiraey, D. (2006). Refugees, transition and employment prospects in Plymouth and the South West UK. *Refugee Survey Quarterly*, 25 (2): 123-134.
- Dagevos, J. & Gijssberts, M. (2008). Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen. In P. Schnabel, R. Bijl & J. de Hart (red.), *Betrekkelijke betrokkenheid* (pp. 281-304). Den Haag: SCP.
- Dekker, K & Bolt, G. (2005). Social cohesion in post-war estates in the Netherlands: differences between socioeconomic and ethnic groups. *Urban Studies*, 42 (13): 2447-2470.
- Duleep, H.O., Regets, M.C. (1999). Immigrants and human-capital investment. *The American Economic Review*, 89 (2): 186-191.
- Field, J. (2008). *Social capital*. London/ New York: Routledge.
- Gilbert, N. (2004). *Transformation of the Welfare State*. New York: Oxford University Press.
- Giorgas, D. (2000). Social capital within ethnic communities. *Sociological sites/sights, TASA 2000 Conference*. Adelaide: Flinders University.
- Ghorashi, H. (2005). Agents of change or passive victims: the impact of welfare states (the case of the Netherlands) on refugees. *Journal of Refugee Studies*, 18 (2): 181-198.
- Graaf, W. de & Zenderen, K. van (2009). Segmented assimilation in the Netherlands? Young migrants and early school leaving. *Ethnic and Racial Studies*, 99999: 1.
- Granovetter, M.S. (1973). The strength of weak ties. *The American Journal of Sociology*, 78 (6): 1360-1380.
- Gysel, K. van (2002). *Welke overlevingsstrategieën hanteren illegalen?* Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- Hafidi-Gevers, S.M.J.H. & Edriouch, L. (2007). *Inburgering in Utrecht: meerjarenperspectief inburgering 2007-2010*. Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling: Utrecht.
- Hartog, J. & Zorlu, A. (2009). How important is homeland education for refugees' economic position in The Netherlands? *Journal of Population Economics*, 22 (1): 219-246.
- Hernandez-Plaza, S., Alonso-Morillejo, E. & Pozo-Munoz, C. (2006). Social support interventions in migrant populations. *British Journal of Social Work*, 36 (7): 1151-1169.

- Huisman, C. (2009, April 08). Mensen met een generaal pardon succesvol. *De Volkskrant*. Verkregen op 9 april, 2009, via: http://www.volkskrant.nl/binnenland/article1179512.ece/Mensen_met_generaal_pardon_succesvol/.
- IND (2008). *Nederlandse documenten voor vreemdelingen*. Verkregen op 01 juni, 2009, via: <http://www.ind.nl/>.
- IND (2009a). *Informatie over de pardonregeling*. Verkregen op 16 januari, 2009, via: <http://www.ind.nl/>.
- IND (2009b). *Alleenstaande Minderjarige Asielzoekers*. Verkregen op 16 mei, 2009, via: <http://www.ind.nl/>.
- Janjuha-Jivraj, S. (2003). The sustainability of social capital within ethnic networks. *Journal of Business Ethics*, 47: 31-43.
- Jones, S. & Kemp, M. (2006). *Social networks and the well being of young refugees in Lewisham*. London: Health First.
- Klaver, J., Odé, A. & Gent, M. van (2006). *Vluchtelingenwerk Integratiebarometer 2006*. Amsterdam: Regioplan.
- Kohli, R. & Mather, R. (2003). Promoting psychosocial well-being in unaccompanied asylum seeking young people in the United Kingdom. *Child and Family Social Work*, 8 (3): 201-212.
- Komter, A., Burgers, J. & Engbersen, G. (1999). *Het cement van de samenleving: een verkennende studie naar solidariteit en cohesie*. Utrecht: AWSB.
- Koser, K. (1997). Social networks and the asylum cycle: the case of Iranians in the Netherlands. *International Migration Review*, 31 (3): 591-611.
- Kruisbergen, A. & Veenman, J. (2002). Arbeid en inkomen. In: J. Veenman (red.), *De toekomst in meervoud: perspectief op cultureel Nederland* (pp. 85-113). Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.
- Lamba, N.K. (2003). The employment experiences of Canadian refugees: measuring the impact of human social capital on quality of employment. *Canadian Review of Sociology & Anthropology*, 40 (1): 45-64.
- Miljoenennota (2008). *Nota over de toestand van 's Rijk's financiën*. Verkregen op 16 oktober 2008, via: <http://www.prinsjesdag2008.nl/>.
- Montgomery, C., Rousseau, C. & Shermarke, M. (2001). Alone in a strange land: unaccompanied minors and issues of protection. *Canadian Ethnic Studies*, 33 (1): 102-119.
- Morrice, L. (2007). Lifelong learning and the social integration of refugees in the UK: the significance of social capital. *International Journal of Lifelong Education*, 26 (2): 155-172.
- Nidos (2009). *Dagelijks leven; werken*. Verkregen op 16 mei, 2009, via: <http://www.nidos.nl/>.
- Phillimore, J. & Goodson, J. (2005). Problem or opportunity? Asylum seekers, refugees, employment and social exclusion in deprived urban areas. *Urban Studies*, 43 (10): 1715-1736.

- Profacity (2008). *Seventh framework programme: participation and citizenship in Europe*. Proposal No. 225511.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Ryan, L., Sales, R., Tilki, M. & Siara, B. (2008). Social networks, social support and social capital: the experiences of recent polish migrants in London. *Sociology*, 42 (4): 672-690.
- RWI (2003). *De arbeidsintegratie van vluchtelingen: een verkenning van problemen en oplossingen*. Den Haag: Raad voor Werk en Inkomen.
- Schedler, P. & Glastra, F. (2000). Adult education between cultural assimilation and structural integration. Settlement programmes for 'newcomers' in The Netherlands. *Compare*, 30 (1): 53-66.
- Smets, P. & Kate, ten S. (2008). Let's meet? Let's exchange! LETS as an instrument for linking asylum seekers and the host community in the Netherlands. *Journal of Refugee Studies*, 21 (3): 326-346.
- Snijders, J. & Wel, F. van (1995). *Gevlucht zonder ouders*. Utrecht: Uitgeverij SWP.
- Sprangers, A., Nicolaas, H., Zorlu, A. & Hartog, J. (2005). Vluchtelingen en gezinsmigranten vinden moeilijk werk. *Sociaal-economische trends, 4^e kwartaal 2005*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- VluchtelingenWerk Nederland (2008). *Jaarverslag 2007*. Nijkerk: Van de Ridder.
- VluchtelingenWerk Midden-Nederland (2009a). *VluchtelingenWerk Utrecht Ex-AMA team*. Verkregen op 12 juni, 2009, via: <http://www.vm-n.nl/nl/locaties/37>.
- VluchtelingenWerk Midden-Nederland (2009b). *Wat doet VluchtelingenWerk Midden-Nederland*. Verkregen op 13 juni, 2009, via: <http://www.vm-n.nl/nl/overons>.
- VluchtelingenWerk Nederland (2009a). *Pardonregeling*. Verkregen op 14 januari, 2009, via: <http://www.vluchtelingenwerk.nl/>.
- VluchtelingenWerk Nederland (2009b). *Wat is een vluchteling?* Verkregen op 17 januari, 2009, via: <http://www.vluchtelingenwerk.nl/>.
- VluchtelingenWerk Nederland (2009c). *Opvang voor asielzoekers*. Verkregen op 11 juni, 2009, via: <http://www.vluchtelingenwerk.nl/>.
- Wallin, A.M. & Ahlström, G.I. (2005). Unaccompanied young adult refugees in Sweden, experiences of their life situation and well-being: a qualitative follow-up study. *Ethnicity and Health*, 10 (2): 129-144.
- Warmerdam, J. & Tillaart, H. van den (2002). *Arbeidspotentieel en arbeidsmarktloopbanen van vluchtelingen en asielgerechtigden*. Nijmegen: ITS.
- Zwaard, J. van der (2000). De lusten en lasten van een vriendinnenkring: Turkse en Antilliaanse vrouwen over hun sociale netwerk in verband met rondkomen en vooruitkomen. *Migrantenstudies*, 16 (1): 27-45.

Bijlagen

Bijlage 1. Topiclijst jongvolwassen vluchtelingen

Individuele kenmerken

- Leeftijd
- Herkomst
- Moedertaal
- Lengte verblijf
- Eigen woning
- Huidige woonplaats
- Met/ zonder familie naar Nederland
- Lengte asielprocedure
- Religie

Kennis, vaardigheden, competenties

- Scholing/ werk tijdens asielprocedure
- Gevolgde opleiding(en) in herkomstland
- Werkervaring in herkomstland (tevreden, arbeidsovereenkomst, wijze waarop baan gevonden)
- Taalcursus/ inburgeringstraject in Nederland
- Beheersing Nederlandse taal
- Opleiding in Nederland
- Werkervaring in Nederland (tevreden, arbeidsovereenkomst, wijze waarop baan gevonden)

Werk/ inkomenspositie

- Baan (soort arbeidsovereenkomst, aansluiting opleidingsniveau, tevreden)
- Activiteiten om baan te vinden
- Contact met reïntegratiebedrijf (gemeente/ Sociale dienst) of uitzendbureau
- Gevolg langdurige asielprocedure voor arbeidsmarktpositie

Sociale netwerken

- Familie, vrienden, kennissen (netwerk tekenen)
- Aard van het contact (vluchtig, regelmatig, hecht, vaak etc.)
- Aantal goede vrienden
- Contacten bij aankomst in Nederland
- Etniciteit contacten
- Plaats van ontmoeting(en)
- Contact met mensen in herkomstland
- Contact over werk/ volgen opleiding
- Hulp bij keuze baan/ cursus/ opleiding
- Personen/ instanties voor hulp/ advies

- Tevreden over omvang/ kwaliteit sociale contacten

Toekomst

- Scholing/ werk
- Woonplaats
- Sociale contacten

VluchtelingenWerk

- Wijze van contactlegging
- Hulp bij vinden baan
- Hulp bij opdoen sociale contacten

Bijlage 2. Vragenlijst instanties

Algemeen

1. Kunt u zichzelf voorstellen? Bij welke instantie bent u werkzaam en welke functie vervult u?
2. Welke rol vervult u/ uw instantie ten aanzien van vluchtelingen?

Kennis, vaardigheden, competenties vluchtelingen

3. Welke beeld heeft u van de kennis, vaardigheden en competenties van vluchtelingen?
4. Hebben de vluchtelingen, met wie u te maken krijgt, in Nederland kennis, vaardigheden en competenties op kunnen doen (in de vorm van werkervaring, scholing etc.)?

Zo ja: Op welke wijze hebben vluchtelingen zich kunnen ontplooiën?

Welke concrete kennis, vaardigheden en/of competenties hebben zij opgedaan?

Zo nee: Heeft u een idee waar dit aan ligt?

5. Wat draagt uw instantie bij aan de ontwikkeling van kennis, vaardigheden en competenties bij vluchtelingen?
6. Zijn deze kennis, vaardigheden en competenties van invloed op hun arbeidsintegratie?

Zo nee: Welke factoren zijn hier volgens u wel op van invloed?

Werk/ inkomenspositie

7. Welk beeld heeft u van de arbeidsmarktpositie van vluchtelingen?
8. In wat voor soort banen zijn vluchtelingen over het algemeen werkzaam? (tijdelijke/ vaste banen, parttime/ fulltime, zwart/ wit etc.).

Welke factoren (opleiding, taal, netwerk etc.) liggen hieraan ten grondslag?

9. Wat draagt u/ uw instantie bij aan de arbeidsintegratie van vluchtelingen?
10. Welke invloed heeft de langdurige asielprocedure volgens u op de arbeidsintegratie van vluchtelingen?

Sociale netwerken

11. Welk beeld heeft u van de sociale netwerken (het geheel aan bindingen) van vluchtelingen (qua omvang, samenstelling, etniciteit etc.)?
12. Welke steun krijgen vluchtelingen volgens u uit dit netwerk?
13. Zijn de contacten die vluchtelingen hebben naar uw mening functioneel ten aanzien van scholing of werk?
14. Zijn sociale netwerken naar uw mening noodzakelijk voor het verkrijgen van werk?
Zo ja: Hoe moet dit netwerk er dan uit zien? Welke steun moet dit netwerk bieden?
Zo nee: Waarom niet? Welke factoren zijn wel noodzakelijk voor het verkrijgen van werk?
15. Draagt u/ uw instantie bij aan het opbouwen van sociale netwerken voor vluchtelingen?
Zo ja: Op welke wijze?
Zo nee: Is dit iets waar u/ uw instantie aan bij zou willen/ kunnen dragen en op welke wijze?

Bijlage 3. Tabel gegevens jongvolwassen vluchtelingen

Tabel 1. Gegevens jongvolwassen vluchtelingen

	Geslacht	Leeftijd	Herkomst	Lengte verblijf (in jaren)	Woonplaats	Lengte asiel- procedure	Pardonner (ja/ nee)
1	Man	29	China	12	Utrecht	10 jaar	Ja
2	Man	25	Soedan	9	Geen vaste plaats	7 jaar	Ja
3	Man	27	Afghanistan	8	Utrecht (bij ouders)	geen vergunning	Nee
4	Man	28	Sierra Leone	8	Utrecht	7 jaar	Ja
5	Man	27	Sierra Leone	10	Utrecht	9 jaar	Ja
6	Man	28	Palestina (Israël)	12	Utrecht	11 jaar	Ja
7	Man	26	China	9	Utrecht	8 jaar	Ja
8	Man	24	Guinee	9	Utrecht	8 jaar	Ja
9	Man	23	Angola	8	Utrecht	7 jaar	Ja
10	Vrouw	20	China	7	Utrecht	7 jaar	Nee
11	Man	25	Irak	8	Utrecht	6 jaar	Nee
12	Vrouw	29	Rwanda	10	Wilnis	10 jaar	Ja
13	Man	25	Sierra Leone	8	Utrecht	8 jaar	Ja
14	Man	24	China	9	Utrecht	8 jaar	Ja
15	Man	28	Tsjetsjenië	5½	Utrecht	1½ jaar	Nee
16	Man	20	Armenië	8	Mijdrecht	6½ jaar	Ja
17	Man	26	Azerbeidzjan	9½	Geen vaste plaats	9 jaar	Ja
18	Man	29	Sierra Leone	2	Utrecht	1 maand	Nee